

מאמר מערכת

כי האדם עץ השדה

לדעת בית הלל יום ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילן, ובפשוטו הוא לענין מצוות התלויות בארץ – מעשרות וערלה, כמ"ש רש"י בריש ראש השנה. אבל מצינו בחז"ל שהעץ גם נותן דין לפני בורא עולם. וננסה להבין דין זה על מה הוא.

האדם נמשל בתורה בכמה מקומות לעץ. ובפרשת שופטים (דברים כ) "כי האדם עץ השדה". אדם זה הוא איש ישראל דווקא, כמ"ש ב"מ קיד,ב: "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם – אתם קרויין אדם ואין נכרים קרויין אדם". ובודאי על צדיקים שבישראל נאמר כן, ורשעים אינם מן המניין. [וכן מפורש במדרש אגדתא דאסתר נסח ב' פ"ו]. וצדיק נמשל בעץ כמ"ש: "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה". וכן בפרשת שלח על פסוק "היש בה עץ" כתב רש"י: עץ, אדם כשר שיגן עליהם". ובבבא בתרא טו,א: "כתיב הכא איש היה בארץ עוץ איוב שמו, וכתיב התם היש בה עץ. מי דמי הכא עוץ, התם עץ. הכי קאמר להו משה לישראל, ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ". ובמהרש"א שם: דימה הכתוב בכל מקום שנות רשעים הקצרים לעשב, וכו' ושנות צדיקים הארוכות לעץ ולאילן, שהוא קיים שנים רבות, כמ"ש בפרווח רשעים כמו עשב וכו' צדיק כתמר וכו'. וגם שהצדיק מגן על דורו כעץ שמיצל מהשמש וכו'. ע"ש. ולפי זה גם מה שנאמר "כי האדם עץ השדה" הוא נמי בצדיק, שנמשל לעץ. ולכן אומר הכתוב "כי האדם" כו' כלומר האדם המיוחד.

ועל דברי בלעם שהמשיל את ישראל "כארזים עלי מים" (במדבר כד,ו) כותב הנצי"ב ז"ל בהעמק דבר: כבר המשיל הכתוב כי האדם עץ השדה, אמנם ארבעה מני עצים הם. א. עץ קוצני אשר לא יצלח כי אם להזיק לאחרים או לשורפו לחימום וכדו', והם הרשעים, שלא נבראו אלא להזיק לאחרים או לעצמם. ב. עץ אטד שחוסים בצילו, דומה לבעלי דרך ארץ. ג. עץ פרי, ודומה לבעלי מצוות שנמשלו לפרי, כדאי' בע"ז דף י"ט אשר פריו יתן בעתו וכו'. שמקיים מה שכתוב בתורה אבל אין הנאה מגוף האילן. ד. עץ ארז שנהנים מגוף העץ לבנין, ויש עץ ארז שמועיל לאדם אחד, ויש שמועיל לרבים, וראוי לעשות ממנו ספינות וכדו'. ודומה לבעל תורה שמזדכך בכל הליכותיו ודרכיו, ויש ת"ח שטוב לקרובים אליו ולסובבים אותו, ויש שמועיל לכל העולם כקברניט לספינה "וזה כארזים עלי מים", שמשתמשים ונהנים ממנו רבים. עכ"ד.

במדרש (ב"ר כו,ו): "אמר רבי אחא אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון, רבנן אמרי מהכא: כי האדם עץ השדה - מה האדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנין דין וחשבון". וצריך הסבר, איך נלמד דין וחשבון לעץ מאדם בעל בחירה, ועל מה ייתן

העץ דין וחשבון? הרי כח הצומח הן בעץ והן באדם אינו בר בחירה כלל. כלום ביד האדם להחליט אם להוסיף ולגדול? הרי הוא הולך וגדל בטבעו ללא יכולת שליטה ובחירה.

ובפשוטו נראה דאין מדובר בדין וחשבון על מעשי העץ הטובים והרעים, שכן אלו אינם בנמצא אצלו כלל. אלא דינו הוא האם ימשיך לתת פרי או שמא יכהו שרב או תולעת וייבש. ועץ ארז האם יזכה לשמש ליחיד או לרבים או ילך לשריפה כעץ סרק. וכדומה. ובקיצור לפי יעודו ויכלתו כך גם דינו. וכ"ה בירושלמי שבת פ"ב ה"ג: "והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לעצים? אלא קרש שזכה לינתן בצפון" וכו'. הרי מבואר שאמנם משפט אין, אבל זכות יש ויש, מי מהקרשים ינתן בצפון קרוב למנורה, ומי לדרום קרוב לשלחן. וע"ע בספר חסידים סי' תשצ"ט ובמקור חסד שם. [והגם שיש סוברים שהשגחה פרטית הינה באדם בלבד, מ"מ הרי המשילה תורה את האדם לעץ. וע"ש במדרש הנ"ל שלפ"ר רבי אליעזר ורבי נתן ורב הונא שם חולקים בזה. ע"ש].

ולכן אומרת הגמ' בשבת סז,א: "אילן שמשיר פירותיו סוקרו בסיקרא וטוענו באבנים וכו' דליחזייה אינשי וליבעו עליה רחמי, כדתניא וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים". ולכאורה קשה מה הדימוי בין מצורע שיש לבקש עליו רחמים לעץ? אלא הוא הדבר, גם חיי העץ כחיי האדם - ברחמים תליא מילתא. כי לרחמים זוכים בתפילה ובתחנונים ולא משום שכך הדין. כמו שמצינו בברכות נח,א: "אפילו ריש גרגיתא (ממונה על התור למילוי מים מהבור) משמיא מנו ליה". ובמציאות בת זוג יש מציאות של "שמא יקדימנו אחר ברחמים" (מו"ק יח,ב). למרות שהיא בת זוג. זהו לא בדין אלא ברחמים, סייעתא דשמיא. וזה כוונת רז"ל (בסוטה לג,א) שתפילה רחמי היא ונאמרת בכל לשון. כלומר שעל ידי תפילה זוכה לרחמים וסייעתא דשמיא לא לפי מעשיו. ובזה שווים הם האדם ועץ השדה.

גליון 40 עוסק:

- א. מדור גנזי ארץ ישראל - האם יו"ט קובע למעשר כשבת. מהגאון רבי שלום מזרחי ז"ל מתוך שו"ת דברי שלום יו"ד כ"י.
- ב. הוצאת אתרוגים לחו"ל ע"י אוצר בי"ד. שו"ת ממו"ר הגרש"מ עמאר שליט"א המשך מגליון קודם.
- ג. תולעים ובישולי נכרים בפטריות המגיעים מסין. נושא העומד כעת לדיון בכל הדפצ"ם. מיו"ר המכון הרש"ז ריוח שליט"א, שהיה בסין כשבועיים ובדק את הנושא מקרוב.
- ד. המעשר יין וחזר ועשה מהשמרים יין אם צריך לעשר שנית. מהרה"ג רבי דוד מזרחי שליט"א.
- ה. חילול מעשר שני על פרוטה שאינה מבוררת. העורך.

בייקרא דאורייתא

המערכת

מדור גנזי ארץ ישראל

הגאון רבי שלום מזרחי זלה"ה
חבר בי"ד הגדול מחבר שו"ת דברי שלום

האם יום טוב קובע למעשר כשבת

אחד מששה דברים קובע הפירות למעשרות, החצר והמקח והאש והמלח והתרומה והשבת וכו'. יו"ד סי' של"א ספ"ג.

א. עיין להרב פתחי תשובה (סקי"א) שכתב: עיין בשעה"מ (פ"ה מהל' מעשר הכ"ב) שכתב דכי היכי דשבת קובע למעשר הכא נמי יו"ט, דיו"ט נמי מקרי שבת. ותו שהרי טעמא דשבת קובעת למעשר היינו משום דכתיב "וקראת לשבת עונג", וא"כ מה"ט יו"ט נמי דינא הכי, שהרי מצוה לענג גם את יו"ט. והביא עוד ראיות. ושוב כתב בשם המאירי ז"ל שכתב דיו"ט אינו קובע. ע"ש. וכן ראיתי בספר צל"ח על ביצה (סוף פ"ד), שכתב דדוקא שבת קובעת למעשר אבל לא יו"ט, ושכן דעת הפנ"י בסוף מסכת הנ"ל וכתב הטעם דיו"ט לא מצינו עונג רק שמחה "ושמחת בחגך" ושמחה זו היינו בשר שלמים דבר שלא שייך בו כלל מעשר ותרומה. ע"ש.

וראיתי לה' שעה"מ (שם) שכתב להוכיח מדברי הר"ש פ"ד דדמאי מ"א שהביא דברי הירושלמי טעמא מפני שאימת שבת עליו, משום דשבת קובעת למעשר, ואילו בירושלמי שם מבואר דיו"ט נמי דינא הכי דאוכל על פיו, וע"כ היינו משום דאימת יו"ט עליו. הנה מבואר דיו"ט נמי קובעת למעשר. ע"ש. (וכ"כ הרא"ש בתוספותיו כתובות נה, ב). ויש להוסיף ע"ד שעה"מ שכן מוכח מדברי הסמ"ג (עשין קל"ה) שכתב כד' הר"ש דאימת שבת עליו משום דקובעת למעשר, והביא ג"כ דה"ה בשני יו"ט של גליות או שבת ויו"ט סמוכין זה לזה ושואלו באחד מהן דאוכל בשני. ע"ש. והרי מוכח דס"ל להסמ"ג דיו"ט שני קובעת למעשר כמו בשבת. וכ"כ הרא"ש בפ"ד דדמאי דירא ע"ה לשקר משום דשבת קובעת למעשר. ע"ש. וכ"כ התוס' כתובות (דף נ"ה ע"ב) ד"ה ובתרומת, ובמנחות (דף ל' ע"ב) ד"ה תרומת. יעו"ש. וברא"ש בתוספותיו (כתובות נה, ב).

ב. אלא דאם כן יש להקשות ע"ד הצל"ח והפנ"י דס"ל דוקא שבת קובעת ולא יו"ט, מדברי הירושלמי, דמבואר בהדיא דהך דינא איתיה גם ביו"ט, דשואלו ואוכל על פיו, כמ"ש הרב שעה"מ, וכ"פ הרמב"ם והסמ"ג. אמנם מדברי הירושלמי עצמו אין קושיא ע"ד הצל"ח והפנ"י, דיפרשו דברי הירושלמי כהרמב"ם והר"ב והמאירי, דע"ה ירא

לעבור עבירה ולשקר, ולא משום דשבת קובעת למעשר, אלא מפני קדושת השבת. אבל אכתי קשיא עליהם מדברי הסמ"ג והרא"ש שפירשו טעמא דע"ה ירא לשקר משום דשבת קובעת למעשר, ולפי"ז יוצא דס"ל דגם יו"ט קובע למעשר.

ואפשר ליישב דאע"ג דמדינא אין יו"ט קובע למעשר, מ"מ ע"ה דינא לא גמירי וסברי דגם יו"ט קובע למעשר ומשום הכי לא משקרי גם ביו"ט לומר דמעושרין הן אם אינן מעושרין, דהא פשיטא שאין דין זה ידוע לכ"ע, ובפרט לע"ה, דהא אשכחן פלוגתא בדין זה בין הראשונים כמ"ש המאירי בביצה, אמנם לד' מהרש"ם שיובא לקמן (אות ד) אי אפשר ליישב כן, ומוכח שדעת הרא"ש דיו"ט נמי קובע למעשר.

והנה יש לדקדק בפירוש הר"ש והרא"ש בדברי הירושלמי שפירשו דטעמא דמלתא שאינו משקר משום דשבת קובע למעשר ואסור אכילת עראי, דאטו ע"ה דינא גמירי להו דשבת קובעת למעשר. ועוד קשה, דהא גם בחול יודעים שאסור לאכול אכילת קבע ואפ"ה משקרי לומר דמעושרין הן ואינן יראין, ומ"ט בשבת דווקא אין משקרי טפי מיום חול. ואפשר לומר דדוקא בשבת שאפילו אכילת עראי אסורה לא משקרי, משא"כ בחול דשרי אכילת עראי אתי להקל ולשקר ולמסבר שהיא אכילת עראי שמותר בלא מעשר. וצ"ע.

ואח"כ ראיתי שכך פירש המהרש"א בכתובות (נה,ב) בד"ה משום דשבת. אלא שקצת דוחק, דהא כיון שיודע דרק אכילת עראי שרי, איזה מורה היתרא יש לו שיתלה בו. אבל למ"ש המהר"מ שי"ף אתי שפיר, שפירש דסבר שבחול לא חמירא כ"כ, דהא שרי אכילת עראי, אבל בשבת חמירא איסורא טפי מלאכול טבל משאר ימים, לכן יאמר את האמת. ע"ש. וע"ש במהרש"ל שפירש בדרך אחרת.

ועוד היה נ"ל לומר דאע"ג דאין יו"ט קובע למעשר מ"מ שואלו ביו"ט ואוכל על פיו, כיון דבשבת שואלו ואוכל על פיו, וכדאמר רבא (ביצה יח,ב) גבי טבילה ביוהכ"פ דשריא מה"ט דליכא מידי דבשבת שרי וביו"ט אסור, אלא דזה הוה ניחא אם נאמר דלא שרי אלא דוקא בעם הארץ כיון דקי"ל רוב עמי הארץ מעשרין הן, ומדינא הוה לן למיזל בתר רובא ולא ניחוש למיעוטא שאין מעשרין, אלא דרבנן חששו למיעוטא כיון דהוא מיעוטא דשכיחא, וא"כ י"ל דביו"ט הקלו בזה לסמוך על אמירתו משום עילה, כדאמרי' בירושלמי למ"ד משום כבוד שבת, א"כ אפילו בלא אמירתו ותיצו משום עילה. ע"ש. וה"נ דאמרי' דמשום כבוד יו"ט הקילו לסמוך ארובא, ואמירתו משום עילה. אבל לדעת הפנ"י דכתב שאפילו בחשוד שרינן, קשיא דהיכי שרינן ביו"ט לסמוך על פיו, כיון דיו"ט אין קובע למעשר, והוא חשוד לשקר ולומר מעושרין הן. וכ"כ הרמ"ז שאפילו בחשוד שואלו בשבת ואוכל על פיו. ע"ש.

ועוד קשה מרב נחמן בריש ביצה (ב,ב) דקאמר גבי מוקצה שביו"ט אסור, ובשבת מותר. ע"ש. נראה דס"ל דלא כרבא דקאמר ליכא מידי דבשבת שרי וביו"ט אסור. ועי' פנ"י בסוף ביצה שהביא מ"ד דכל השקלא וטריא התם הוא דלא כר"נ ריש ביצה. ולכן נראה לומר כמו שכתבנו לעיל דע"ה לא שמיעא להו הך דינא וסברי לומר דיו"ט נמי קובע למעשר ויראים לשקר גם ביו"ט, ומשום הכי שואלו ביו"ט ואוכל על פיו.

ומה שכתב השעה"מ מדברי המאירי בחי' לביצה ויש מי שפירש דשבת קובעת ולא יו"ט, כיון דלא כתיב ביה עונג. ע"ש. הנה בפסקיו לביצה דף ג' כתב שאע"פ שהיו"ט קובע כשבת, מ"מ למוצאי השבת או היו"ט חוזר להתירו כל זמן שלא חישוב עליהן מע"ש לשבת. ע"ש. ובדף ל"ד כתב ולקצת גאונים ראיתי שהיו"ט כשבת לענין זה, ואף אנו כתבנוה כן בפ"א בשמועת מי שהיו לו שתי כלכלות של טבל. עכ"ל. ע"ש. הרי נראה דנקיט המאירי כדעת קצת גאונים ודלא כדעת יש מי שמפרש שהביא בחידושו. ודלא כדברי הרב שעה"מ דהמאירי ס"ל דאין יו"ט קובע למעשר כשבת.¹

¹ והנה בענין זה אי יו"ט קובע למעשר שנחלקו הראשונים, י"ל שנחלקו אם יש מצוות עונג ביו"ט, דהמאירי בחידושו (ביצה לד:) כתב משום דלא כתוב ביה עונג. והרא"ש בתשובה (כלל כ"ה סי' ב) כתב דגם יו"ט קובע עפ"י הגמ' פסחים (קה). דשבת קובעת מדין וקראת לשבת עונג, ה"ה ביו"ט. וכן נראה בתה"ד (סימן צ"ה) דגם ביו"ט יש מצוות וקראת לשבת עונג. ע"ש. וכן נראה מהרמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט הט"ז) שכתב, כשם שמצוה לכבד את השבת ולענגה כך כל יו"ט שנאמר וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד, (ועיין בהגר"א סימן תקכ"ט ס"א), וברבינו דוד (פסחים סח). אמנם מרבינו יהודה שהביא הרא"ש (ברכות פ"ז הכ"ג), נראה דס"ל שאין עונג ביו"ט אלא חיוב שמחה.

ולכאורה יש לתלות דבר זה במחלוקת הפוסקים (ברכות מט,ב) אם שכח ביו"ט להזכיר יעלה ויבוא בבה"מ, דעת הרשב"א ותוס' דאין חזור, והרא"ש (פ"ז הכ"ג) כתב בשם רבינו יהודה דחזור. וכתבו הרשב"א והמאירי (בברכות שם) דהטעם הוא דחיוב פת משום עונג וביו"ט ליכא עונג. וכן משמע בפירוש הרשב"ץ שם. אלא דא"כ קשה לשיטת הרא"ש דס"ל בתשובה דאיכא ביו"ט עונג אמאי קאמר בשם רבינו יהודה דחיוב פת משום שמחה ולא קאמר משום עונג. והנה המאירי כתב בפסקיו (ביצה דף ג' ודף לד,ב) דיו"ט קובע למעשר, ובחידושו כתב דלא מיקרי עונג, וע"כ צ"ל דלענין דינא ס"ל דמיקרי עונג כשבת, ולכן קובע, וכמ"ש לעיל, ולכן פסק בברכות (מט,ב) דשבת ויו"ט שוין לענין חיוב פת. ונ"ל דס"ל להרא"ש דאף דיש מצוות עונג ביו"ט, היינו דאסור להתענות אבל זה עדיין לא מחייב אכילת פת, אלא דמשום חיוב שמחה תיקנו לאכול פת, ולכן כתב דגם ביו"ט צריך לחזור בשכח יעלה ויבוא. אלא דהרשב"א והמאירי, וכ"נ ברמב"ם, ס"ל דהטעם דחייבו פת היינו משום עונג. וכ"כ רע"א בתשובה (סימן א' ובהשמטות שם), וכתב שם רע"א דחיוב פת אינו משום שמחה, וזה דלא כמ"ש הרא"ש בשם ר' יהודה. והנה רע"א (שם בהשמטות) כתב דבשבת ליכא חיוב שמחה, אלא רק כבוד ועונג. וכ"כ תוס' ר' יהודה ותוס' הרא"ש (ברכות מט,א) דרך ביו"ט ובר"ח הוי יום של שמחה ולא בשבת. וכ"כ בשטמ"ק כתובות ז' ע"א ד"ה וכתב הרמב"ם. וכ"כ הרשב"ץ (ח"ג סימן רצ"ח). אמנם רש"י בפסחים (סח:) ד"ה דבעינן נמי לכס, כתב שישמח בו במאכל ובמשתה. אלא דהתם יש לדחות דאיירי בעצרת דווקא, כמ"ש רש"י שנוח ומקובל יום זה לישראל שנתנה בו תורה, ומאי דקאמר התם בגמ' נמי גבי שבת דבעינן לכס, היינו רק באכילה ושתייה ולא בשמחה. אלא שברבינו חננאל כתוב (שם) דאין בשבת לבטל שמחת שבת דכתיב וקראת לשבת עונג, וזה דלא כהרע"א דקאמר דשמחה ועונג תרי מילי נינהו, והר"ח כתב דהוי חדא. אלא דא"כ קשיא על רבינו יהודה דס"ל דחיוב פת משום שמחה ולכן ביו"ט צריך לחזור אם שכח יעלה ויבוא, וא"כ אמאי בחוה"מ דגם יש חיוב שמחה (כמש"כ הרע"א שם), א"צ לחזור כששכח יעלה ויבוא. וכ"כ להוכיח רע"א בהשמטות. ע"ש. עיין בשד"ח (מערכת א' כללים אות פ"א), שהאריך בזה, אי יש חיוב שמחה בשבת כביו"ט, ועיין בעינים למשפט (ברכות מט,א) ד"ה אי לא אמר שמחה, שהאריך בזה אם ישנו בשבת איסור מה"ת להתענות, ואי חייב בשמחה בשבת כמו בר"ח ויו"ט. ועיין רש"י בביצה (טז,א) ד"ה נשמה

ג. ונראה לענין דינא דנקטינן כד' קצת גאונים ז"ל שהביא המאירי, וכ"נ דעת המאירי, וכ"נ דעת הסמ"ג והתוס' והרא"ש, דמסתמות דבריהם נראה דס"ל דגם יו"ט קובע למעשר. ממה שלא כתב הסמ"ג דגם ביו"ט הדין כן משום דע"ה טועה וסבר דיו"ט קובע למעשר וירא לשקר, משמע דס"ל בפשיטות דמדינא הוא דקובע היו"ט כמו בשבת, ודלא כדעת היש מי שמפרש שהביא המאירי בחידושו.

וכ"כ מהרש"ם בספר דעת תורה (בסי' קס"ח ס"ו או"ד), שדעת הרא"ש דגם יו"ט קובע, וז"ל אבל בתשובת הרא"ש (כלל כ"ה דין ב') נשאל אם אסור לשתות מים לפני קידוש בשבת או יו"ט, והשיב דאסור, כדמוכח בפסחים (קה,א) דשבת קובע, ומוכח בש"ס שם דתליא בקביעות מעשר, וגם ביו"ט דינא הכי. ע"ש. ומוכח דיו"ט שוה לשבת ע"ש. ועיין לעיל (באות א'), שהבאנו ראיה מד' הרא"ש (בפ"ד דמאי מ"א).

והנה לפי מ"ש המהרש"ם להוכיח מתשובת הרא"ש דאסור לשתות מים קודם קידוש ביו"ט משום דקובעת למעשר. לפי"ז יש להוכיח מהמאירי בפסחים (דף צט,ב) שכתב דבין בע"ש ובין בעיו"ט שכל שהתחיל בהיתר וקדש עליו היום פורס מפה ומקדש וחוזר לסעודה, ומסתפק שם המאירי לענין ערב פסח. ע"ש. משמע דגם יו"ט קובע למעשר, דהא מוכח בגמ' (בדף קה,א) דהא דאסור לאכול קודם קידוש משום שהשבת קובעת, ולפי"ז אין להוכיח כמ"ש לעיל (אות ב) בדעת המאירי, ודלא כמ"ש השעה"מ דהמאירי ס"ל דיו"ט לא קובע.

ונראה לומר שאין ראיה מכאן, דאפילו יו"ט לא קובע אפ"ה אסור לאכול קודם קידוש, כיון דיו"ט מיקרי שבת, עשאוהו כדן שבת לענין זה שאסור לאכול ולשתות קודם הקידוש בשבת, דאל"כ אתי לאחלופי בשבת, ויתירו אינשי לאכול בשבת בלא קידוש. ולפי"ז אין להוכיח ממרן בסימן תע"א שהשווה יו"ט לשבת שאם היה אוכל וקדש עליו היום שפורס מפה ומקדש משום דנאסר עליו לאכול, ואיסור זה תליא בקביעות למעשר, דלפי הנ"ל אין ראיה.

והנה מדברי מהר"ח או"ז (סי' ע"א) שכתב וז"ל, שבת קובעת דאפילו אכילת עראי חשיבא קבע למעשר, נראה דגם לענין פת הבאה בכיסנין וכו' ונראה דכל אכילת שבת חשיבא קבע כמו למעשר, ומיהו לאכול עראי בשבת חוץ לסוכה שמא אין לאסור

יתירה, שכתב רוחב לב למנוחה ולשמחה. והנה בתוס' רא"ש ובתוס' ר' יהודה (ברכות מט,א) כתבו דבשבת אינו יום שמחה, י"ל דהיינו דאינו יום מיוחד לשמחה, אבל ה"נ יש חיוב לשמחה, ולכן לא תיקנו בנוסח לומר ביום שמחתכם שלא מצינו שמחה בשבת, אבל ה"נ אפשר לומר שיש מצוה לשמוח בו, וא"כ יתכן שחיוב פת בשבת מטעם זה ולא מטעם עונג דלא כמ"ש הרשב"א. **מהרב דוד בן הגהמ"ח זצוק"ל.**

מה"ט, דהתם בעינן תשבו כעין תדורו. עכ"ל. ע"ש. ממה שדקדק בדבריו לומר לאכול עראי בשבת חוץ לסוכה, ולא כתב לאכול ב"ט חוץ לסוכה מאחר דמיירי השתא בחג הסוכות, נראה לכאורה דס"ל כדעת היש מי שמפרש שכ' המאירי דאין יו"ט קובע למעשר. וצ"ע. ושו"ר בספר פסקי תשובה (דף ל"ו) שכתב דזה היה ברור למוהר"ח דאין יו"ט קובע, ונסתפק רק בשבת שחל בו סוכות. ועיין מ"ש בזה בדברי שלום או"ח ח"ב (סימן ל"ו אות ח').

ד. והנה המהרש"ם כתב, ועיין בב"י סוס"י קס"ח בד"ה טרוקנין וכו', דמר בר ר"א דאמר יוצא י"ח בפסח לאפלוגי אתי וכו' ע"ש, דמוכח ד"ט אינו קובע. ע"ש במהרש"ם. ויש לדחות ד"ל דס"ל אפילו שבת דקובע למעשר, מ"מ לענין קביעות סעודה לברך המוציא ובהמ"ז לא חשיבא אכילת עראי בשבת אכילת קבע, וא"כ ה"ה ביו"ט. ועי' ברכ"י (סי' קס"ח או"ה). ועיין בדברי שלום (ח"ב סימן ל"ו). ועוד דמאי דמייתי ראיה שאדם יוצא י"ח בפסח היינו דחשיב לחם גמור דכתיב לחם עוני, וכיון דחשיבא לחם גמור ממילא דינא כלחם דאפילו באכילת עראי מברך עליו המוציא ובהמ"ז.

ומאי דאייתי מהאי דאדם יוצא י"ח בפסח לאו לאוכחי מינה שאפילו אכילת עראי חשיבא קביעות, כדי דנימא כד' המהרש"ם דמוכח דיו"ט אינו קובע, דאי י"ט קובע מאי מוכח ממה שאדם יוצא י"ח בפסח דחשיבא קביעות גם בעלמא, נימא שאני יו"ט דקובע למעשר משום הכי קובע לבהמ"ז והמוציא, משא"כ בחול לא חשיבא אכילת עראי כאכילת קבע. אלא ודאי משמע דס"ל דאין יו"ט קובע דהשתא א"ש דמוכח מינה דאכילת עראי דידיה חשיבא קבע אפילו היכא דאין קובע למעשר כפי שהוכיח מהרש"ם, משום דזה לשון הב"י, ומיהו אפשר שרבינו היה מפרש דמר בר ר"א דאמר אדם יוצא בו י"ח בפסח לאיפלוגי אתא אמאי דאמרין דדוקא בדקבע עליה מברך המוציא אבל אי לא קבע לא, דליתא אלא אפילו לא קבע מברך המוציא דלחם גמור הוי, דאדם יוצא בו י"ח בפסח מ"ט לחם עוני קרינן ביה, ופסק כמותו. אבל אין זה פשט הגמרא וכו'. ע"ש בב"י. ועוד אי לאיפלוגי אתא, הוה צריך לגרוס מר בר ר"א אמר אדם יוצא בו י"ח בפסח, ומדגרסינן אמר מר בר ר"א ואדם וכו', משמע דלא אתא לאיפלוגי, וכמ"ש הב"י.

ועו"ק לפי זה, דאין זה ראיה לומר ממה שיוצא בו י"ח בפסח דלחם גמור, דלעולם אי לא קבע מברך מזונות ומעין ג', ומ"מ כיון דאי קבע עליה מברך המוציא וברהמ"ז, משו"ה יוצא י"ח בפסח, וכמו שמסיק הב"י, וז"ל, אבל אין זה פשט הגמרא, דמר בר ר"א לאו לאיפלוגי אתי אלא לומר דאדם יוצא בו י"ח בפסח, דלא תימא כיון שדרך לאכול לפעמים כובא דארעא לתענוג מצה עשירה הוי ולא נפיק בה, קמ"ל דשפיר מקרי לחם עוני, א"נ דלא תימא כיון דאין צורת פת עליו לא יצא י"ח בפסח, קמ"ל

דשפיר יצא בו י"ח, דלחם עוני הכי הוי, שאין לעני תנור ואופהו בקרקע, אבל לעני ברכת המוציא ודאי דדוקא בדקבע עליה מברכין לה, ואי לא קבע לא, וכ"נ מד' הרא"ש ז"ל. ע"ש בב"י. הא קמן שאפילו אם לא קבע אין מברכין עליו המוציא, כיון דאי קבע עליה מברך המוציא, יוצא אדם י"ח בפסח.

ולפי מ"ש מהרש"ם דמוכח מהב"י דאין יו"ט קובע, יוצא שמברך עליו בורא מיני מזונות בהיכא שאין קובע עליו, ואפ"ה יוצא י"ח בפסח. וכ"מ מד' המ"ב בסי' תס"א (סק"ט) שכתב והוא טרוקנין המבואר לעיל, וע"ש דאין רשאי לברך עליו המוציא אא"כ קבע סעודתו עליו, ואיתא בגמ' דאדם יוצא בזה י"ח בפסח דהוא חשוב לחם עוני, וכתב בשעה"צ (ס"ק יג) כ"כ ב"י בסוסי' קס"ח, דה"ה בעניננו לענין פסח ועיין בשע"ת שם בס"ו ע"ש. אלא דלהמ"ב, הב"י ס"ל דלענין פת הבאה בכסנין לא חשיב קביעות סעודה אפילו דלענין מעשר שבת ויו"ט קובעין, וזה כפי מה שכתבנו לעיל לדחות ראיית המהרש"ם מד' הב"י.

אלא שנראה פשוט דמ"ש הב"י אבל לענין ברכת המוציא ודאי דדוקא בדקבע עליה מברכין ואי לא קבע לא, כוונתו על עיקר הדין דכובא דמר בר ר"א לא פליג על מר זוטרא דדוקא בדקבע עליה, ולא נתכוון הב"י על ליל פסח שיוצא בו י"ח דג"כ לא מברך המוציא אא"כ קבע, דאפשר כיון דחשוב קביעות לענין מצוה חשיב קביעות נמי שיברך המוציא, כמ"ש הטור לענין לילה ראשונה דכזית צריך סוכה כיון דחשיב קביעות לענין מצוה, או שמא דס"ל להב"י דכיון דשבת ויו"ט קובעין למעשר חשיב קביעות לענין המוציא ובהמ"ז, וכמ"ש מהר"ח אר"ז ז"ל בסי' ע"א. אבל להוציא מדבריו אלה דס"ל דלא חשיב קביעות סעודה לענין המוציא ובהמ"ז אעפ"י דחשיב קביעות לענין מעשר, בודאי שאין מוכרח, דאפשר לדחות בפשיטות כמו שכתבנו, דהב"י חוזר בזה בעיקר הדין דכובא בארעא אי צריך קביעות לענין המוציא או לא, וזה ברור.

ה. והנה ראיתי בספר פסקי תשובה (דף ל"ה) שכתב וז"ל, בסי' ע' הביא כ"ת בדין מצה של טבל דגם בטבל שלא ראה פני הבית דמותו באכילת עראי, מ"מ אינו יוצא במצה, דמצות מצה קבעה, והביא מדברי מרן זי"ע בשפ"א לפסחים (לה). יע"ש. ויש להביא ראיה מהא דכתב הרמב"ם דמצה שאפאה בקרקע יוצא בה יד"ח, והלא בפ"ו מחו"מ ה"ז כתב דכל שאין מברכין עליו בהמ"ז אינו יוצא בה, ומפורש בברכות ל"ח דכובא דארעא גובלא בעלמא הוא. יע"ש. ובר"מ פ"ג מברכות ה"ט דעיסה שנאפה בקרקע מברך עליה בתחלה במ"מ כו' ועי"ש ובכ"מ, ומוכח דבמצה הרי הוא כקבע, והרי בקבע עליה סעודתו מברך המוציא ובהמ"ז, כמ"ש ר"מ בפ"ג מברכות ה"ט, וע' באר"ח סי' קס"ח ובמ"א קס"ח ס"ק ט"ז. עכ"ל. ע"ש.

ולי נראה לדחות הראיה מהרמב"ם, דמ"ש ר"מ זה הכלל כל שמברכין עליו בהמ"ז יוצא בו י"ח וכל שאין מברכין עליו בהמ"ז אין יוצא בו י"ח, כוונת דבריו לומר כל דבר שראוי לברך עליו בהמ"ז יוצא בו י"ח, ומצה שאפאה בקרקע חשיבא ראוייה לברך עליה בהמ"ז, כיון שאם קובע עליה מברך המוציא ובהמ"ז, ולאפוקי מצה שהיא אסורה לו, כגון טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, או שגזלה, שאין יוצא בהם י"ח, כיון שאין ראויין לברך עליהם בהמ"ז.

וכן משמע קצת מהב"י שכתב אי נמי דלא תימא כיון דאין צורת פת עליו לא יצא י"ח בפסח, קמ"ל דשפיר יצא בו י"ח, דלחם עוני הכי הוי, שאין לעני תנור ואופהו בקרקע, אבל לענין ברכת המוציא ודאי דדוקא בדקבע עליה מברכין לה, ואי לא קבע לא. ע"ש. דמשמע לכאורה שאפילו שאין קובע עליו ומברך בורא מיני מזונות ומעין ג', אפ"ה יוצא בה י"ח בפסח. אלא דאפשר לומר דמ"ש הב"י בדלא קבע עליה מברך מזונות, קאי על בעלמא, אבל ביר"ט חשיבא קבע ומברך המוציא ובהמ"ז משום דיר"ט נמי קובע למעשר, וכמו דחשיב קבע למעשר ה"נ חשיב קבע לענין ברכה, או דס"ל דמצות מצה מיחשב קבע. ולכן נראה כמו שכתבנו תחלה, דפי' דברי הר"מ כל דבר שראוי לברך עליו בהמ"ז, אע"ג דהשתא אין מברך עליו אלא מעין ג' משום שלא קבע סעודתו עליו.

ועוד יש לדחות הראיה מר"מ, דאפשר לומר דמ"ש שיוצאין במצה שאפאה בקרקע, כגון שאכל שיעור קביעות ומברך עליה בהמ"ז. אע"ג שזה דוחק קצת לומר דמיירי דוקא בקובע עליו.

והנה כתב מהרש"ם שדעת הרא"ש דגם יר"ט קובע למעשר, ומ"מ לא כתב הטור דחשיב קבע אלא משום מצות כזית בסוכה, ולא כתב משום דיר"ט קובע למעשר, צריך לומר דס"ל כמ"ש מוהר"ח או"ז דמ"מ לענין אכילה בסוכה לא חשיבא קבע כדי להצריכו סוכה, משום דהתם בעינן תשבו כעין תדורו.

לענין דינא נראה עיקר דנקטינן דגם יר"ט כשבת קובע למעשר, כדעת הגאונים והסמ"ג והרא"ש והתוס' והרשב"א משנן והמאירי ז"ל. וכן נראה מהר"מ (פ"ו מיר"ט הט"ז) והשר"ע (סימן תקכ"ט) שכתבו שמצוה לכבד ולענג את יר"ט כמו בשבת. וכ"כ בפשיטות הפמ"ג דסימן תרל"ט סק"ט בא"א.

נקטינן לדינא:

א. יר"ט קובע למעשר ואסור לאכול מהטבל אכילת עראי עד שיעשר, וכדעת הגאונים והסמ"ג והתוס' והרא"ש והמאירי.

ב. יש מחלוקת הראשונים אם יש חיוב שמחה בשבת ויר"ט.

ג. יש מחלוקת הראשונים אם יש חיוב עונג ביר"ט.

מ"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
חבר ביה"ד הגדול וחבר מועצת הרה"ר לישראל

בענין הוצאת אתרוגים הקדושים בקדו"ש לחו"ל

[המשך מגליון 39]

סימן ב'

ומעתה הבא נבא לדון במ"ש הרידב"ז ז"ל בבית רידב"ז (דף ע"ד ע"א) שאפילו לראב"ד ור"ש משאנך (שלא תלו טעם האיסור של הוצאת פירות שביעית לחו"ל בביעור), יש להקל בזה"ז, דעיקר האיסור דרבנן להוציא היה בימיהם, שלרוב יושבי הארץ היו פירות מעטים בשביעית ואכלום בקדושת שביעית, ואסרו להוציאם שמא יתחלפו להם בפירות חו"ל ולא ינהגו בהם קדו"ש, אבל עתה שיש פירות לרוב, ונוטעים פרדסים וכו' על מנת להוציא לחו"ל, אם נגזור שגם בימינו לא יוציאום, ירקבו אותם פירות, והתורה אמרה "לאכלה", ולא להפסד, וא"כ גם בא"י לא יאכלום בקדושת שביעית, בכה"ג לא גזור רבנן שלא להוציא. ע"כ. [וספרו דהרידב"ז ז"ל אינו מצוי עמי לעיין בו כראוי].

והרב משנת יוסף הרבה לתמוה עליו, איך נוכל לבטל איסור חכמים מדעתנו, ובמסכת מ"ק (ג' ע"ב) אמרו דאפי' ר"ג אינו יכול לבטל תקנת ב"ש וב"ה, ואנו נבטל מה שמפורש במשנה. ושכן הקשה בשו"ת אבן יקרה (מהדו' תליתאה סי' כ"א) על המתירים להוציא יין ושמן של שאר שנים מא"י לחו"ל, וציין לדברי התס' בביצה (י' ע"א) וסנהדרין (נ"ט ע"א). וכתב המשנ"י, דעכ"פ לענין שביעית ודאי שאין בכוחותינו לבטל. ופשוט דגם הגאון רידב"ז ז"ל ידע דאין בכוחנו לבטל תקנת חז"ל ח"ו, אלא כוונתו ז"ל היא דהוא מפרש לדברי חז"ל שאמרו שאסור להוציא פירות שביעית לחו"ל, שהוא משום שהתורה אמרה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואם יוציאם עלול להביאם שלא יאכלו בקדושת שביעית, אבל כשמשאירים אותם בא"י הרי מתקיים הפסוק למעשה, שאוכלים אותם בקדושת שביעית בתוך ארץ ישראל. ולזה כאמר הרידב"ז ז"ל דזה שייך בזמן שהיו פירות שביעית מועטים, באופן שבני א"י יספיקו לאכול אותם בקדושתם, בזה גזרו שלא להוציאם, שמא יתחלפו ותבטל קדושתם. אבל בכה"ג שנטעו רבוי הפרדסים שתהיה תוצרתם מצויה גם לבני היושבים בחו"ל, ואם לא יוציאם בשביעית ירקבו ולא יהנו בהם יושבי הארץ מפני שהם מרובים ביחס ליושבי הארץ, ונמצא שגם בא"י לא נאכלים בקדושת שביעית אלא נרקבים, והתורה אמרה לאכלה ולא להפסד, ואין כוונת הרידב"ז לבטל תקנת חז"ל משום סברא זו, אלא ר"ל דמלכתחילה לא העמידו דבריהם במצב כזה. דאין כאן גזירה או תקנה שלא להוציא פירות שביעית לחו"ל, אלא התקנה היתה לדאוג לשמירת פירות שביעית שיאכלו בקדושתם כמו שציותה התורה, ומכוח זה קבעו כמה הלכות שלא להפסיד ולא להפחית מערכם של הפירות, עד שאסרו לעשות בהם

מלוגמא ואפיקטוזן וכביסה וכו', וכ"כ ראו לתקן שלא יוציאם לחו"ל שמא יתחלפו, בזה קאמר רידב"ז ז"ל דבכהאי גוונא שבא"י ודאי ירקבו ולא יאכלו ואילו בחו"ל יש חשש שיתחלפו, בכה"ג לא גזור שלא יוציאו אותם - אחר שיזהירו את הלוקחים שינהגו בהם קדו"ש ויאכלום אחר החג הקדושת שביעית.

עוד כתב שם שהגאון מאומברווא ז"ל בקונטרס משמרת להבית (דף"ח ע"א), הסכים לסברת הרידב"ז ז"ל, וכתב ואע"ג דלא איכפת לן בהפסד, דממילא דבירושלמי שביעית (פ"ז ה"א) הדא קניבתא דירקין מסקין לה לאיגרא והיא יבשה מגרמה, עכ"פ כיון דסופן לילך לאיבוד לא חיישינן עוד לגרמא בהפסדן (דשמא יתחלפו), דהתוס' בפסחים (י"ג ע"א ד"ה שורפין) כ' דכיון דסופה ליאסר וליאבד שרי לשורפה כמו לטמאותה. וע"ש. והמשנ"י כתב לדחות ראיה זו, דשאני תרומה דכתיב בה משמרת תרומתי, בזה אמרו דכשנשברה החבית והיין נוזל על חולין טמאין וסופו להטמא, בזה לא שייך שמירה, ומשום הפסד מרובה של דימוע החולין התירו לקבל היין של תרומה בכלי טמא, אבל אתרוגי שביעית לא בהכרח שתתחלל קדושתו, ולא יאבדו ממאכל אדם בידים, רק ירקבו, שלא ימצאו להם אוכלים, אין ראיה להתיר להוציאן בידים, דגם בתרומה שעומדת לירקב מחסרון אוכלים ודאי דאסור לטמאותה בידים, וכל זמן שהיא ראויה למאכל אע"פ שאין מי שיאכלנה חייב לשומרה.

והנה עיקר החילוק של המשנת יוסף, שבתרומה שבודאי תטמא הקילו משום הפסד מרובה, משא"כ באתרוג שלא בודאי יתחלל מקדושתו, רק שלא יהיו לו אוכלין, בכה"ג לא הקילו, וגם בתרומה שאין לה אוכלין, עדיין חייב בשמירתה. ומיהו יש לומר לאידך גיסא, דשם בתרומה התירו לטמאותה בידים, אבל כאן יש רק חשש שיתחלפו בפירות אחרים ולא ישמרו בקדושתו, ואינו ודאי שיתחלפו, ופשיטא דלא מחליפן בכוונה תחילה, אפשר דבזה הקילו אפי' שאין כאן וודאות שיתחללו בהשארם בארץ, וגם שזה רק שלא ימצאו להם אוכלים אבל לא מיירי באיבוד בידים, אפ"ה הקילו להוציאן, דאם ישארו ודאי ירקבו, ואם יצאו יש רק חשש שיתחלפו. והביא שם שגם בזיו הים (למו"ר הגר"מ דויטש זללה"ה) הקשה כן על רידב"ז ז"ל, דאיסור הפסד בפירות שביעית הוא רק כשמפסידן בידים אבל כשנפסדו מעצמן אינו עובר, משא"כ אם יתחלפו בחו"ל. ע"ש. והזכיר דברי מרן החזו"א (סימן אות י"ד אות י'), דאין חיוב לאכול פירות שביעית, ואין מצוה באכילתן, ומשמע שאפילו שהיה יכול לאוכלן ונמנע מכך ומשום כך נרקבו, לא עובר איסור. ועוד דחכמים ביטלו שופר דאורייתא שמא יעבירונו ד' אמות ברה"ר, וכ"ש כאן שאם נפסדין ע"י שלא אכלו אותם לא עבר איסור, שאין להתיר יציאתן לחו"ל בשביל זה עכ"ד. ועדיין יש מקום בראש, לחלק עפ"י המבואר לעיל.

ויש עוד להוסיף בזה, דבאתרוגים יש סברא להקל יותר משאר פירות, דשאר פירות שמצויים ברוב המקומות בחנויות ובשווקים, בזה שייך החשש דיתחלפו ולא ישמרו אותם בקדו"ש, אבל אתרוגים שאינם נמכרים בחנויות וכו' וחוש מזמן של ערב חג

שאז מוכרים אותם בשווקים לא נמצאים בשוק ולא בחנות, וגם אז הם נמכרים במקומות מיוחדים ולא עם שאר פירות וירקות, ובכה"ג אין חשש שיתחלפו, והגם שיש בשוק ארבעת המינים גם אתרוגים מחו"ל, מ"מ הרי כל אחד קונה לו אתרוג ולב"ב במקום מסוים, ולא יבא לידי חילוף, וע"כ לטעם זה של חילוף נראה דיש להקל באתרוגים להוציאם לחו"ל, ואע"ג דאין בנו כח לבטל תקנת חז"ל ח"ו, ואע"ג דהטעם בטל, התקנה לא בטלה. כבר כתבתי שצ"ל שהרידב"ז ז"ל ושאר פוסקים גדולי עולם שהתירו, הבינו שמלכתחילה לא גזרו אלא משום ישוב א"י, וכללו בזה גם הטעם דשמא יתחלפו או משום ביעור, וקים להו מתוך הבנתם בדברי רבותינו בזה שבכה"ג דלא שייך הני טעמא לא גזרו מלכתחילה.

תדע שגם מרן החזו"א ע"ה שכתב (בסימן י' סק"ו) דאין לשלוח אתרוגים לחו"ל. כיע"ש. הנה במכתב מכת"ק כתב דלשלוח אתרוג בלתי מורכב לקיים המצוה במקום שיש להסתפק שיבטל המצוה בהעדר המשלוח, הדעת נוטה להתיר, ולא ליקח מהעושה סחורה, ויזהר לנהוג בהם קדו"ש. והוב"ד בדרך אמונה (אות צ"ו). ובציון ההלכה שם (קע"ט) כתב דבספר ארחות רבינו ח"ב (עמ' של"א של"ב) כתב שמרן ציוה שיאכלו האתרוג אחר סוכות, וכן שמעתי. עכ"ל.

ואם האיסור הזה הוא תקנה גמורה, איך נתיר משום חשש שיתבטלו ממצות אתרוג, והרי ביטלו שופר דאורייתא משום חשש שיטלטלנו ד' אמות ברה"ר. אלא ודאי דלא דמי כלל, דשם הוא גוף התקנה לבטל מצוות שופר ולולב בשבת, דגזרו משום טלטול, וטעמם ונימוקם עמם, אבל כאן לא תקנו לבטל מצוה, רק התקנה היא לישב הארץ ושמירת מצוותיה, ובמקום שיש חשש שתבטל ע"ז מצות אתרוג ליושבי חו"ל לא העמידו דבריהם. וכ"נ אם ע"י העמדת איסור זה ירקבו הפירות, ובין כו"כ לא יאכלו בקדושתן, אע"פ שאין בזה האיסור דלאכלה ולא להפסד, מ"מ בכה"ג קים להו לאותם פוסקים דבזה לא העמידו דבריהם, אלא עדיף להוציאם ולהזהירם שיאכלום וישמרום בקדושתן, משישארו כאן להרקב. ובפרט דכולהו איתנהו ביה, דגם יש חשש שירקבו, וגם שיחסר לפחות מחלק מבני הגולה מלקיים מצות ד' מינים כהלכתם כשלא ישיגו אתרוג כשר כדין. וגם דבאתרוגים ליכא חשש החילוף וכנ"ל. וגם לדעת רוב הפוסקים שהוא משום ביעור, כבר כתבתי דבאוצר ב"ד גם חששא זו ליתא, וכנ"ל.

ובפרט דחששא זו שיתחלפו היא רק גרמא, ודעת מהרי"ט ז"ל (סימן פ"ג) דגרמא בהפסד פירות שביעית מותר, וכמ"ש במשמרת להבית (דף י"ח ע"א) הובא במשנ"י שם, וכתב דהראב"ד שאמר הטעם דשמא יתחלפו ודאי לא ס"ל להא דמהרי"ט. ואם ננקוט כשיטת מהרי"ט, יש להתיר להוציא פירות שביעית לחו"ל. עכ"ד. וכבר כתבתי דבאתרוגים יש קולא יותר וכנ"ל.

והנה הרב משנת יוסף שם ליקט דעת הפוסקים המתירים בזה, והוא מקשה והולך על דבריהם בקושיות מפורסמות, שבדאי לא נעלמו מעיני המתירים, ושערי תשובה לא ננעלו. והמעין יראה שאפשר ליישב את הדברים על נכון.

ואזכיר עוד מדברי הפוסקים שהזכיר במשנ"י שם (סימן כ"ו אות ו'), וכתב שהרב משמרת להבית חתר עוד בתר כוחא דהתירא, ד"ל דמשנתנו שאסרה הוצאת פירות שביעית לחו"ל אזלא כר"ש בן אלעזר דפליג ארבי בפסחים (נ"ב ע"ב), ורב ספרא דאפיק גרבא דחמרא לחו"ל, ס"ל כרבי דמבערן במקומן, ולא כמתניתין, וכמ"ש פאה"ש (ה', נ"ו). ומ"ש הר"ש ז"ל ושמא לכתחילה לכו"ע אין מוציאין, רק בלשון שמא אמרה. ע"ש. ומיהו קשה לומר כן, דכל הראשונים הקשו מהא דרב ספרא, ותיצו שהיה שוגג, או שחילקו בין אכילה לסחורה, או בין מועט ובין מרובה, ולא אשתמיט חד מינייהו לומר שרב ספרא פוסק כרבי ודלא כמתני' שאסרה הוצאת פ"ש לחו"ל. ושמע מינה דאין בזה מחלוקת. וגם הרמב"ם ז"ל פסק להדיא שאסור להוציא פ"ש לחו"ל, ולא הזכירו נושאי כליו או שאר פוסקים שיש בזה מחלוקת. ובמשנ"י שם כתב דהרמב"ם פסק כמתני', ופסק נמי כרשב"א, ונמצא דלכו"ע אין מוציאין לכתחילה, וכמו השמא של הר"ש ז"ל (עיין רמב"ם פ"ז ה"ב).²

וע"ש במשנ"י מ"ש בשם הגה"ק מסאטמר ז"ל שאין להתיר מצד העניות דהעוסקים בזה, ואצלם אינו ענין של פקד"נ. וגם החזו"א (באיגרת ב' שנדפסה במוריה ל"ט) כי כאשר מצבנו אינו חמור מאבותינו בזמן שעשו מנורה מעץ מפני העניות, ועם כל זה כרתו אז ברית לשמור שביעית. ע"ש.

ואולם גם ההיתר של הרידב"ז ז"ל לאו ממידת עניות אתי עלה, דאין כוונתו להתיר מפני ההפסד והעוני, רק ה"ק הואיל ובלא"ה לא יכולים לצרוך את כולם בא"י בלבד וממילא ירקבו, ורחמנא אמר לאכלה, והואיל ובין כך לא יאכלו בקדו"ש עדיף להתיר יציאתם ולהזחיר אותם שיאכלום בקדו"ש, ממה שירקבו כאן בא"י. והדבר פשוט. וגם המחזה אברהם במשמרת להבית הנ"ל (הובא שם), שבתב להתיר מפני הפסד מרובה, אין הכוונה להקל במקום הפס"מ, אלא בא לחדש שיתירו להוציא, כמו שהתירו להשקות כדי לאוקמי אילנא, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"א ה"י) שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, וה"נ אם לא יוציאו יצטרכו לזרוק אותם פירות וירקבו.

ואולי מזה יש חיזוק למ"ש לעיל בדעת הרידב"ז ז"ל דאין כוונתו שמפני קלקול הפירות וכו' נתיר מה שאסרו חז"ל, אלא דמפרש שהגזירה היתה שלא למעט בפירות

² המשנ"י כתב דהרמב"ם פסק כמתני' (בפ"ה הי"ג), ופסק כרשב"א, ובזה סותר להמשמרת הבית הנ"ל שכתב דמתני' דלא כרבי. אך באמת הר"מ (בפ"ז הי"ב) פסק כרבי, דמתבערין במקומן. ואולי טעות נפלה בהעתקתי, וצ"ל במשנ"י, דאולי כ' שהר"מ פסק כמתני' ופסק נמי כרבי, ומזה מוכח דמתני' ל"פ ארבי. הכותב. [במשנ"י ח"ב סי' כ"ו עמ' ע"א, כתב דהרמב"ם כרשב"א דיתבערו במקומן, וברור דט"ס הוא שם. העורך].

א"י וכו', ומלכתחילה לא נאסרו להוציא אלא כשהיו יכולים לאוכלם בארץ בקדו"ש, אבל בכה"ג שגם אם ישאירו אותם בארץ לא יאכלו בקדו"ש, לא אסרו להוציאם. וכן אמרו המפרשים גבי מלאכת אוקומי, דאע"פ שאסרו חכמים מלאכות שונות, אבל במקום שיש הפסד האילן או הפירות לא גזרו, וכמדוקדק היטב בלשונו של הרמב"ם ז"ל שם, וז"ל: ומפני מה התירו כל אלו שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וכו' והואיל ואיסור הדברים האלו וכי"ב מדבריהם, לא גזרו על אלו. עכ"ל. וה"נ י"ל שכוונת המתירים הם שבכה"ג לא גזרו כלל.

וע"ש עוד שהמחזה אברהם סמך דבריו ע"פ הבית הלוי שמחלק בין הפסד שבא ממילא שבזה התירו, ובין לזרוע שדהו דאע"ג דיש הפסד במניעת זריעתה מ"מ הרי זה מה שאסרה התורה. וידועה שיטת החזו"א להקל במלאכות דרבנן גם משום אוקומי פירא, ולהמחזה אברהם גם זה הוא בכלל אוקומי פירא. וידוע שגם הגאון אגרות משה מיקל בזה בחא"ח (סימן קפ"ו), שבתחילת דבריו דן על אותם אתרוגים שלא שמרו בהם דיני שמיטה משום שסמכו על היתר המכירה שנעשה ע"י הרבנות דארץ ישראל, האם למהדרין ישנו חשש מלצאת י"ח המצוה ומלברך עליהן, וכתב דרוב הפוסקים מתירים שמור ונעבד לאכילה, ורק צריך לקנות בהבלעה, דחולקים על ר"ת וסיעתו שאוסרים שמור ונעבד, (מחלוקת רש"י ור"ת בר"ה ט' ע"א ועוד).

עו"כ שם שהגם שהביעור בחו"ל, הא נפסק דלא כרשב"א בפסחים (נבב), שהרמב"ם ז"ל (פ"ז הי"ב) פסק, ופירות הארץ שיצאו לחו"ל מתבערין במקומן, ולא יעבירם ממקום למקום. עכ"ל. וע"ש ברדב"ז ז"ל.

עו"כ האגרות משה שם, ומצד איסור אין מוציאין מא"י לחו"ל הא לא נאסרו הפירות כלל, וגם דלשיטה א' בדברי התוס' (פסחים שם) מותר להוציא שלא לאכילה, ולחד שיטה בר"ש (פ"ו מ"ה) תלוי במחלוקת רשב"א וחכמים, וסתמא כרשב"א, וא"כ ליכא כלל איסור זה. ופי' זה הוא כמ"ש לעיל בשם משמרת הבית. וע"ש שכתבתי שזה נגד כל הפוסקים.

עו"כ האגרו"מ אך לשיטה ב' שבתוס' ור"ש איכא איסור זה, אבל לא נאסרו באכילה, וממה שהמוכרים עברו וסחרו בא"י ובחו"ל לא נאסרו באכילה, וצריכים בני חו"ל לקנות מהם בהבלעה ע"י הלולב, כמ"ש בגמ', ועי"ז מהני דלא נחשב מסייע ידי עוברי עבירה, וכמ"ש ברשב"א ז"ל דמ"ש בשמור דאסור אפי' בחצי איסור, הוא קנסא, דנראה כמסייע בידי עוברי עבירה שמשמר פירותיו, ומ"מ התירו בהבלעה. וגם פשוט דכיון שהם (הסומכים על היתר מכירה) עושים ע"פ הוראה, ליכא איסור לפני עיור ולא איסור מסייע, דאפי' כשאין הלכה כמו זה שהורהו, כל זמן שלא עמדו למנין בקבוץ כל חכמי הדור ונפסק שלא כמותם, וכמו שלא חטאו במקומו של ר"י הגלילי שאכלו בשר עוף בחלב, והעושין כר' אליעזר קיבלו שכר על הכנת סכין בשבת למילה בו ביום, הגם שהאמת לדינא הוא כחייב סקילה, וע"כ אין שייך כאן קנס ולא הוי מסייע ידי עוברי עבירה. ומה שפי' הרשב"א בשל עזיקה שהוא חופר וגודר למלוי

עפר, שקנסו לאסור הפירות כנוטע בשביעית יעקור, פשוט שהוא רק בנטיעה, שבלי זה לא היה גודל כלל, ולא בעבודות אחרות, דהא בנטיבה ב"ה מתירין כמ"ש. וסיים דלכן אין לחוש למה שאסרם גאון א' ליקחם ולצאת בהם. ומה שהפריז עוד אותו גאון לומר שהמוכר וקונה אותם הוא ככופר במעשה בראשית, ואם בפרהסיא הוא כמחלל שבת בפרהסיא שהוא כמומר וחשוד על כל התורה, הוא טעות בדבר משנה, בכורות (ל') החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, וגם בשבת גופא הוא רק בחשוד על ל"ת ולא על עשה, ואיסור סחורה הוא רק עשה. ובגיטין (נ"ד) איתא נחשדו ישראל על השביעית גם לעבוד, ומ"מ ודאי לא היא חשודים על כל התורה. עכ"ל.

והרי לפנינו שהתיר האתרוגים בשופי, ואפי' היו משדה שמכרוהו לגוי עפ"י ההיתר של הרבנות בא"י, וגם המהדרין יכולים לצאת בהם י"ח. ורק אמנם זה עולה מדב"ק, שהסוחר שהוציאן מא"י לחו"ל עובר על האיסור, ורק אם סומך על המתירין אינו בגדר מסייע עו"ע וכו"ל. אך בנ"ד שמדובר בשדות שלא נמכרו, אלא מהדרין לנהוג בהם קדו"ש בלא מכירה כלל, ומפקירין אותם ונותנים אותם ברשות ב"ד שמכניסין לאוצר ב"ד וכו"ל, כבר כתבתי דבזה יש להקל דרוב מנין ורוב בנין של הפוסקים ראשונים ואחרונים פירשו הטעם משום ביעור ובאוצר ב"ד שא"צ ביעור, מותר בהיתר גמור.

וראיתי במשנת יוסף שם (סימן כ"ז) שהביא דברי הגאון אגרו"מ, והרבה להשיב על דבריו. ואולם דברי הגאון ז"ל א"צ חיזוק ידי, וע"כ אני מניח דבריו ז"ל כמו שהם. ועוד חזון למועד אי"ה ב"ה.

עוד ראיתי להרב משנת יוסף שם (סימן כ"ו) שכתב בשם הגאון רבי פינחס עפשטיין ז"ל ראב"ד בעה"ק ירושלים ת"ו, שגם הוא ז"ל התיר להוציא אתרוגי שביעית ע"י אוצר ב"ד, כיון שבאוצר ב"ד אין צריך ביעור כמ"ש הרמב"ן ז"ל (פ' בהר), ואלו הפירות המכונסים לאוצר ב"ד אי"צ ביעור, אחר שכבר מבויערין הן מן הבית, עכ"ל. והחזו"א פסק כן להלכה (בסימן י"א אות ז'). וכיון שלדעת ר"ש האיסור הוא משום שחייבי להתבער בא"י, מותר להוציאן ע"י אוצר ב"ד שא"צ ביעור. ע"כ. ונתתי שמחה בלבי שבעה"ו מצאתי תנא דמסייען בהאי דינא.

אך הרב משנ"י שם מתמיה ע"ז, וכתב שכוונת הרמב"ן ז"ל היא שכל זמן שהן באוצר ב"ד האי הן כמבויערין, דאז הן כהפקר, אבל משנמסרו לידי כל אחד ואחד שוב נתחייבו בביעור, דלא נפטרו ע"כ שהיו פעם הפקר, וא"כ אסור להוציאם לחו"ל ולחלקם שם, דע"ז לא יתבערו בא"י. וכבר כתבתי לעיל שכבר הקשה לי כן הגר"צ בוארון שליט"א בתשובה שכתבתי ע"ז, והיא נדפסה בכרם שלמה ח"א. יע"ש. והוכחתי מהרמב"ן ז"ל שם שגם אחר שהבי"ד חלקום, אין ביעור נוהג בהם. וע"ש היטב.

והמשנ"י שם מכוח קושיותיו על הגר"פ עפשטיין ז"ל כתב דכוונתו היא כדתנן (פ"ט מ"ח) נותן מזון ג' סעודות לכל אחד, ומפרש דזה לפני הביעור ואין זה חייב בביעור, דרק מה שלא חילק הוא שחייב בביעור, אבל מזון ג' סעודות שבידי כל אחד אינן חייבים בביעור, וע"כ מותר להוציא האתרוגים לחו"ל, דאתרוג הוא פחות מג' סעודות, וכמו שכל א' שיש לו מזון ג' סעודות יכול להוציא לחו"ל, דאין עליו חיוב ביעור, ה"נ יכולין ע"י אוצר ב"ד לחלק פחות מג' סעודות לכל אחד, ואם ישארו אתרוגים באוצר הרי הן בידי ב"ד ופטורים מהביעור. וע"ש שהאריך בזה עוד בדברי החזו"א ע"ה ושאר פוסקים בזה.

וכבר עמדתי על זה בתשובה (כרם שלמה ח"א בדיני שביעית סימן ז' אות ב'), ושם כתבתי דכוונת חז"ל היא שמניח מזון ג' סעודות ואוכלם באותו יום, אבל אם הניחם ולא אכלם חייבים בביעור, ושכ"נ מפשטות המשנה בשביעית (פ"ט מ"ח) והתוספתא שם (פ"ח ה"ד), ושכן עולה מהרמב"ם ז"ל בהל' שמיטה ויובל (פ"ז ה"ג), וז"ל: היו לו פירות מרובים מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור וכו' ואם לא מצא אוכלים אחר הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן בכל דבר שמאבד. עכ"ל. והוא כמבואר, דאכילתן היא הביעור הטוב, וע"כ מחלקן ג' סעודות לכל א', אבל אם לא יאכלום הרי הוא בכלל מ"ש דאסור לאוכלן אחר זמן הביעור, ולהרמב"ן ז"ל דביעור הוא הפקר, אם לא אכלוהו צריך להפקירם ואח"כ הוא רשאי לזכות בהם. וגם בפירוש המשניות להרמב"ם (פ"ט מ"ב) כ' וכשפסק המין ההוא מן השדה נתחייב להסיר מה שיש ממנו ברשותו בבית וזהו ביעור הנזכר, וכו' או שיאכלם כולם אם יכול או ישרפם או יזרקם לים וזהו ענין הביעור. עכ"ל. וגם כאן מפורש דאכילתם הוא ביעורם, אבל אם אינו יכול לאכול כולם ישרפם וכו'.

ושו"ר בספר המפתח על הרמב"ם שם דהמקדש דוד למד מהא דמניח ג' סעודות דאפשר לקיים מצות ביעור ע"י אכילה, וכעין מ"ש בעה"מ דבאכילת החמץ ע"פ מקיים מצות תשביתו, וגם מזה נראה כמ"ש דחלוקת ג' סעודות היא כדי לבער הפירות מן העולם.

וכן דקדקתי שם מדברי החזו"א בשביעית (סי' י"א ס"ו). יע"ש. והערתי שם ע"ד המשנת יוסף (על שביעית פ"ט מ"ח) שכתב דרשאי לאכול מזון ג' סעודות אפי' כמה ימים דאין על זה חיוב ביעור, ושכן מבואר מכמה ספרים שאין חובת ביעור חלה על מזון ג' סעודות שכל א' לוקח, ולמד כן גם בדברי החזו"א. ובמחכ"ת לא זו כוונת החזו"א, דהוא ז"ל כתב שיכול לאכול (את מזון ג' הסעודות) גם בד' סעודות, מיהו לא התכוון שיכול להניחם לכמה זמן שירצה, אלא חייב לאוכלם באותו היום, רק שיכול לאוכלם בג' או בד' סעודות, והכל באותו היום.

ובזה לא קשה מה שהעיר המשנ"י שם דהחזו"א עצמו מסתפק בזה (בסימן ט"ו ס"ז) אי חייב לאוכלן באותו יום או אפילו למחר. ולהבנתו בדברי בחזו"א (בסימן י"א) נמצא שהחזו"א חברה לגזיזה, וחזר בו (בסימן ט"ו). אך לפי מ"ש בעניי לא קשה

מידי, דבסי' י' כתב דיכול לאוכלן גם בד' סעודות, ולא כיוון לומר על יום אחר, וכמ"ש לעיל. ובסי' ט"ו עלה ונסתפק בדבר חדש, אם באותו יום דווקא, או גם למחרתו מותר באותם ג' סעודות.

ועתה ראיתי להמשנ"י בתשובה הזו (סי' כ"ו) שמסתפק בדברי החזו"א דסימן כ' הנז', וכתב, וכיון שלחזו"א יש ספק, אך ספר שנת השבע נערך במחיצת החזו"א ושם כתב דמזון ג' סעודות א"צ ביעור כלל, כנראה שכן סובר הגר"פ עפשטיין ז"ל, וע"כ התיר אתרוג שאין בו יותר משלש סעודות ופטור לגמרי מביעור. ושוב חזר וכתב שבמקום אחר הוכיח מהרדב"ז וחי"א בספר שערי צדק (י"ט ו'), שגם השלש סעודות אסורים אחר זמן הביעור, ושכן דעת הגרש"ז אורבך ז"ל. ע"ש. ונתתי שמחה בלבי שכיוונתי בזה לדעת גדולים בכמ"ש בכרם שלמה שם, דגם מזון ג' סעודות אסור אחר הביעור, ולענ"ד כן היא דעת החזו"א שם בסימן כ'.

וגם בלא"ה קשה מאד להעמיס דבר זה בדברי הגר"פ עפשטיין ז"ל, דא"כ למה תלה הדבר באוצר ב"ד, וכתב שאוצר ה"ד א"צ ביעור כמ"ש הרמב"ן ז"ל וכו' וכו"ל, ואם כפי שניסה המשנ"י להעמיס בדבריו שמדובר במזון ג' סעודות, א"כ מה זה ענין לאוצר ב"ד, ולמה צריך להזכיר את הרמב"ן ז"ל בפרשת בהר. אלא פשוט דדעת הגר"פ עפשטיין ז"ל דההיתר הוא משום שהפירות השייכים לאוצר ב"ד א"צ ביעור כלל, ולזה הזכיר ענין אוצר ב"ד ודברי הרמב"ן ז"ל. והוא תנא דמסייען בזה בחסדי ה'.

עוד כ' שם בשם זיו הים (למח"ר הגר"מ דויטש ז"ל) (פ"ט ה"ו סק"א) דהוכיח מהתוס' בזבחים (ע"ה ע"ב) שלהא דתני התם אין לוקחים בדמי שביעית תרומה מפני שממעט אכילתה. ופירש"י שצריך לבערה בזמן הביעור. והתוס' הקשו, והתנן דמחלק מזון ג' סעודות. ותירצו דאם אינו מוצא למי לחלק. ומשמע דאם מחלק ג' סעודות לא מיקרי ממעט בכילתם, ואם אסור לאוכלם אחר הביעור, גם כשמחלקם לאחרים הוי ממעט באכילתם, אלא ודאי דס"ל לתוספות דג' סעודות מותר לאוכלם לעולם. ע"ש. ואולם יש מקום לומר דאע"ג דגם השלש סעודות חל עליהם דין ביעור, אפ"ה לא מיקרי ממעט אכילתם, דמסתמא כל המקבל מזון של ג' סעודות, הוא כדי שיאכלם באותו היום, שזה הטעם שקבעו חז"ל לחלק לכ"א רק מזון ג' סעודות, ומיעוט אכילתם הוא רק כשאינו מוצא למי לחלק, וצ"ע. ועכ"פ מדברי הרמב"ם ז"ל נראה כמ"ש לעיל ועיקר.

נמצא דיש כמה טעמים להתיר בזה במקום צורך גדול ודחק, ובפרט למקום שחסרים להם אתרוגים מהודרים ולא מורכבים. דלדעת רוב הראשונים והאחרונים הטעם שאין מוציאים פירות שביעית הוא משום הביעור, דתיקנו חז"ל שלכתחילה יתבערו במקומם בא"י. ולפי מה שהעלתי בס"ד, דאוצר ב"ד אין עליו חובת ביעור, יכולים להוציאם ע"י אוצר ב"ד, וכמו שכן פסק למעשה ראב"ד העדה החרדית בירושלים תובב"א, הגר"פ עפשטיין ז"ל וכמבואר לעיל.

ועוד דהרידב"ז ז"ל והרב מחזה אברהם ועוד, כתבו דבכה"ג שמלכתחילה הרבו בנטיעתם כדי לספק גם לחו"ל, ואם לא ישלחום לשם ישארו וירקבו ולא יאכלו בקדו"ש, בזה לא גזרו חז"ל שלא להוציאם. והמחזה אברהם הוסיף דבמקום הפסד מרובה י"ל דלא גזרו, כמו שהתירו להשקות בשביעית שלא תעשה הארץ מלחה וכו', וכן בכמה מלאכות דרבנן שכתב הרמב"ם (פ"א ה"י) והואיל ואיסור הדברים האלו מדבריהם לא גזרו על אלו. ה"נ לא גזרו במקום הפסד גדול.

וגם המשמרת להבית כתב לצרף דעת הר"ש שכתב דמתניתין דאסרה הוצאת פירות שביעית לחו"ל אזלא כר"ש בן אלעזר בפסחים (נ"ב ע"ב), ורב ספרא דאפיק גרבא דחמרא לחו"ל ס"ל כרבי, דמבערן במקומן, ושכ"כ פאה"ש. ו"ש הר"ש עוד ושמא לכתחילה לכ"ע אין מוציאין, רק בלשון שמא אמרה, וכנ"ל. ואע"ג דכתבתי לעיל לדחות את זה ע"פ ד' רוב הראשונים, מ"מ חזי להצטרופי להיתר, דידוע דמצטרפים לס"ס אפי' סברא שנדחית מהלכה, וכמ"ש בזבחי צדק (סי' ק"י ס"ק קנ"ח). ע"ש. וכן ראיתי שגם האגרו"מ ח"א ח (סי' קפ"ו) צירף סברא זו להקל.

ועוד כתבתי לעיל שגם להראב"ד ור"ש משאנן שכתבו שהטעם הוא שמא יתחלפו בפירות חו"ל, יודו באתרוגים דאינם נמכרים בשווקים ואין דרך בנ"א לקנות אתרוגים לאכילה כי אם לדבר מצוה, וע"כ לא שייך בזה שיתחלפו.

ועוד דדעת מהרי"ט ז"ל (בסי' ס"ג) דגרמא בהפסד פירות שביעית מותר, וגם אם יתחלפו אינו אלא גרמא ושרי. וכ"כ במשמרת להבית (ד"ח ע"א) דלהמהרי"ט ז"ל יש להתיר להוציא פ"ש לחו"ל.

וכן להתוס' בפסחים לשיטה א' מותר להוציא שלא לאכילה, וכ"כ באגרו"מ שם.

וכבר כתבתי לעיל דגם החזו"א ע"ה שאסר, הנה במקום שאין להם בחו"ל אתרוגים מהודרים התיר, וכנ"ל בשם הגאון דרך אמונה. וגם בברית עולם שביעית (עמ' צ"ט) העלה דהעיקר לאסור, ודלא כרידב"ז, וכתב, אך לצורך גדול או למצוה יש להתיר, כגון שאין שם מהודר ולא מורכב, דאפשר שבמקום מצוה לא גזרו. ובספר שמיטה כהלכתה כתב שהגאון רמ"מ עפשטיין ז"ל אב"ד ור"מ סלבודקה שלח אתרוג מא"י להגאון רש"ז פינס ז"ל בציריך ע"מ שיחזירו לא"י, אלא ששם זה היה אתרוג יחידי (אבל לרבים א"א לומר להם שיחזירו לא"י).

וגם בשו"ת ציץ הקודש נסתפק בזה, והביא לדברי מרן החזו"א ע"ה, דבמקום שיש חשש שתתבטל המצוה הדעת נוטה להתיר.

ומה שכתב המשנת יוסף (בסי' כ"ח) לדון בזה מצד מצוה הבאה בעבירה, ודן במצוה דאורייתא והעבירה מדרבנן. כיע"ש. אחר המחילה אין שייך בזה מצוה הבב"ע, דכבר ביארתי בפנים שטעם המתירים הוא דסברי דבכה"ג לא גזרו רבנן, ואין כאן עבירה כלל.

[וע"ע בחזו"א סי' י' אות ו', שכתב דאתרוגים אע"ג שמטייבין אותם ושומרים בשביעית, לא נאסרו, ויוצאין בהם י"ח בחג, שזה קודם הביעור רק שיקחם במתנה. ואותן שמוכרים פרדסים בעצמם שלא ע"י שליח לנכרי, הגם שעוברים על לא תחנם מ"מ הוי מכירה, ולסה"ת פקעה מהן קדו"ש, ועכ"פ יש להם על מה שיסמוכו ולא נאסרו הפירות. ואם שולחים לחו"ל יש בזה משום אין מוציאין לחו"ל, ומ"מ לא נאסרו הפירות, וכ"ש אם מכרו פרדסיהן לנכרי. עכ"ל. ועין בספר הלכות ושביעית (עמ' קפ"א) מ"ש על דברי החזו"א הללו, והובא במשנת יוסף שם (סי' כ"ח). וע"ש במה שהביא דברי החזו"א (סי' כ"ז אות ז'), שאם נמכרו ע"י היתר מכירה, אין זה מועיל מפני שלא נרשם בטאבו. ובתשובה אחרת (שמע שלמה ח"א חח"מ סי' יג) הבאתי דברי מרן החזו"א שכתב דהממשלה לא מקפידה שימכרו ע"י הטאבו דוקא].

מכל האמור עולה דיש סניפים רבים להתיר בשעה"ד ולצורך גדול, וכמ"ש גדולי הפוסקים, ובפרט כשאין להם בחו"ל אתרוגים מהודרים ולא מורכבים.

ומה טוב להדר ולהקנות להם ע"י שיזכה להם, וכמ"ש בספר שמיטה כהלכתה הובא במשנ"י שם, דע"י שמזכה לו נמצא ששולח לו דבר מועט שהוא כבר שלו, ודומה למוציא עמו צידה לדרך. ומה טוב שיחזירו לארץ ישראל אחר החג. עכ"ד. אלא שכאן שמוציאים הרבה קשה להורות להם שיחזירו, דזה מתאים רק ליחידים. ורק אמנם יש להורות שיאכלום אחר החג בקדושת שביעית, ולגבי הזיכוי אפשר דיכול לזכות בהם לכל מי שיבא לקחת מהאוצר ב"ד שם, דכיון דשביעית דרבנן, ועוד דגם זה דרבנן, בדרבנן יש ברירה.

הכלל העולה: דיש מקום להקל להוציא אתרוגים של שביעית לחו"ל בשעת הדחק או לצורך גדול, ובתנאי שהכל יעשה ע"פ הוראות ביה"ד שהוא מנהל את האוצר ב"ד ועפ"י הוראותיו ינהגו בלא שינוי.

זה הנלע"ד וה' יצילנו משגיאות ומתורתו יראנו נפלאות אמן.

ונסתיימה על אם הדרך בין איקס ליבאן למרסיי (ע"י העיר וואלונס). היום יום רביעי בשבת עשרה ימים לאלול התשס"א

ע"ה שלמה משה עמאר

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

שימורי פטריות – כשרותם באופן כללי ובענין חחרקים

הנה לאחרונה נפוצו הידיעות מגופים המתמחים, כי בפטריות שבשימורים נתגלו חחרקים ואין להשתמש בהם אף אם הם נושאים כשרות למהדרין.

על מנת לברר הענין היטב נלקח למעבדת המכון, קופסאות של שימורי פטריות הן מהשלמות והן מהחתוכות, בעיקר של תוצרת שעובדה בסין, וכמות בודדת של קופסאות שיובאו מצרפת. כל הקופסאות נרכשו מחנויות בארץ, מתוצרת מיובאת.

להלן תוצאות המעבדה [חלקי] תאריך בדיקה: ג' טבת תשס"ב:

נבדקו 2 קופסאות [כשבכל קופסא כ 30 יח'] יבואן, חב' אלסקה. כשרות, הרבנות ירושלים. ייצור, סין. בקופסא 1 13% נגוע. ובקופסא שניה 5.5% נגוע.
נבדקו 4 קופסאות של יבואן, ויליגר. כשרות, בד"ץ בעלזא. ייצור, סין. 2 קופסאות [30 יח'], נקי. קופסא שלישית, 20% נגוע. קופסא בינונית [800 גר'], 20% נגוע.

נבדקו 2 קופסאות של פטריות חתוכות. יבואן, וילי פוד. כשרות, בד"ץ שארית ישראל. ייצור סין. קופסא 1, 2 רימות צפות במים. קופסא 2, 1 רימה צפה במים.

נבדקו 2 קופסאות של היבואן, רויאל. כשרות, בד"ץ KF. היבואן מקורו מצרפת, אולם לאחר בירור הסתבר שהייצור בסין. קופסא 1, 10% נגוע. קופסא 2, 20% נגוע.

נבדקה קופסא אחת בינונית [40 פטריות שלימות], של היבואן, ג'ונסון. כשרות, בד"ץ העדה החרדית. ייצור, סין. התוצאה: 16% פטריות נגועות בחרקים.

ע"פ הנתונים הנ"ל נראה בבירור שאסור לאכול את הפטריות ללא בדיקה, כיון שמצויים בהם חרקים רבים. ואמנם כיון שאופי המאכלים היום ברוב העולם והרבה מאד סוגים שונים של בישולים, זה כולל את הפטריות, קשה מאד להוציא מוצר זה ולפוסלו, ומאידך לבדוק את הפטריות אחת אחת, קשה מאד מכמה טעמים, ראשית החרק - שצבעו צהוב חזק, מסתתר ונבלע בצבע בפטריה [שלאחר בישולה הופכת מגוון לבן, לגוון חום - צהוב]. ועוד שהחרקים אינם נמצאים על הפטריה כבשאר ירקות-עלים, אלא נמצאים תחת קרום הפטריה, כך שהזיהוי קשה שבעתיים למי שלא בקי בדבר. [ומטעם זה לא יועיל כאן כל שטיפה לפטריות כיון שהם מכוסים בקרום]. ובדידי הוה עובדא שבהיותי בחו"ל במפעלים אלו הראתי לשני משגיחים משני ועדי כשרות שונים שנמצאו שם, פטריות נגועות בחרקים, ולא הצליחו

לזהותם כלל, עד לאחר שהפרדתי את החרק בפנ"ע ואז זיהו אותו. ויש להדגיש, שחרקים אלו מבחינת גודלם נראים בבירור לעין [בממוצע כ – 1.5 מ"מ], אולם לא מזוהים למי שאינו בקי בזה.

לצורך כך ולאור הלחץ הגדול שנוצר בא"י, ע"י היבואנים מחד, והצרכנים מאידך, נתבקשתי לצאת לחו"ל לבדוק ולראות את המצב מקרוב. וכיון שרוב הייבוא לא"י וכן למדינות אירופה ואמריקא הוא מסין, יצאתי למדינה זו, ובמאמר זה אסקור את התוצאות ונדון בהם מבחינה הלכתית. וכיון שהמאמר עוסק בענין הפטריות אמרתי להעלות על הכתב דיון נוסף בייצור הפטריות, והוא האם יש חובה של "בישול ישראלי" בפטריות. ובזה החלי בס"ד.

אופן ובעיית גידול

פטריות בסין

הקופסאות של שימורי הפטריות מכילות, מים, מלח, סיטריק אסיד ופטריות. עם הכשרות של מוצרי הלווי הנ"ל אין כל חשש כשרותי, מלבד אם היצור הוא לפסח. ובמלח בשקים גדולים המיוצר בסין אין כל חשש גם לפסח, כיון שאינו מכיל חומר מונע גבישים. מאידך בסיטריק אסיד, שמשמש כחומר משמר יש חשש חמץ, כיון שיש העושים אותו מחיטה. אולם כפי הנאמר לי, בסין הוא אינו מחיטה אלא מקטניות, ואף העשוי מחיטה, ראה למרן הראש"ל שליט"א ביחודה דעת (ח"ב סי' סב) ובספר ילקוט יוסף חלק ה' בהלכות פסח (עמוד שנח), שתוצרת שנעשתה עם חומר זה מלפני פסח, אינה חמץ, ומותרת בשימוש בפסח. ע"ש. אולם כאשר הייצור הוא כשר למהדרין לפסח, אין משתמשים בחומר זה, אלא בסיטריק אסיד שהוא תוצרת הארץ וכשר לפסח למהדרין.

הפטריות הם התוצרת שיש לגבם חששות כשרות, ובכן, עד לייצור החדש של שנת תשס"ב, ועדי הכשרות היו מפקחים בעיקר על הרכיבים הנ"ל [כשהייצור הוא לפסח, שכן בלא"ה הם משתמשים בכל החומרים של סין ללא כל חשש. ראוי לציין שיש החוששים שכיון והמצע שעליו מגדלים את הפטריות יש בו חלקי חיטה, הם חוששים ואינם נותנים כשרות על מוצר זה לפסח, אולם האמת היא שאין בזה כל חשש כיון שאין כל השפעה של מצע הגידול על הפטרייה עצמה, ובמאמר זה לא נעסוק בדבר זה]. וכמו"כ היו מקפידים על בישול ישראלי – וזאת בהתאם להוראות הרבנות הראשית לישראל שדורשת דרישה זו. [ראה מש"כ בדין זה לקמן]. ולצורך זה היו מכשירים קודם לכן את המפעל על כל חלקיו.

אולם בייצור החדש, לאחר שהתגלה הענין של הימצאות חרקים בפטריות עיקר העבודה היתה בדיקת נגיעות בחרקים של הפטרייה. ועל מנת להבין את השוני שהתרחש בשנה האחרונה, וכמו"כ על מנת להבין את ההבדל בין גידול הפטריות בסין, לגידול הטרי בא"י ובאירופה, נקדים את צורת הגידול במדינות השונות.

מבנים לגידול פטריות מצוייות באירופה בגרמניה, צרפת הולנד ועוד. וכן במקומות שונים בארה"ב. גם בארץ ישראל מצויים כמה בתי גידול שונים. אולם בסין ובהודו מצויים בתי גידול לפטריות לרוב, ומטבע הדברים, כיון שהעלויות בסין הן מצד כח אדם והן מצד עלויות הייצור זולות מאד, לכן מדינה זו מיצאת לעולם כולו אם במישרין ואם בעקיפין, הייצוא הוא הן לאירופה והן לארה"ב, קנדה, וכן לארץ ישראל. [ראוי לציין שבבדיקה שעשינו על תוצרת שכתובת הייצור שלה הוא צרפת או ארה"ב, ונמצאו הקופסאות נגועות, לאחר בירור נמצא שהתוצרת מקורה בסין. וכמו"כ בזמן שהותי בסין הגיעו יבואנים גדולים מארה"ב ומאירופה לקנות תוצרת שם].

אולם זאת ניתן לומר בבירור, שההבדל המהותי בין מקומות הגידול השונים, הוא שונה גם באופי הגידול, ומכאן ההבדל גם על תאריכי הגידול השונים. אם בסין הגידול הוא רק בחודשים הקרים, כלומר עד חודש אפריל למנינם, הגידול הטרי בארץ ישראל וכן ברוב בתי הגידול באירופה ובארה"ב, הוא במשך כל השנה. והסיבה היא פשוטה, בתי הגידול בסין הם במבנים פתוחים עם חלונות דלתות פרוצות [ראה תמונה בגב החוברת], כך שלמזג האוויר יש השפעה, והוא מוגבל בזמן. מאידך הגידול בשאר המקומות הנז' הם בתוך מבנים סגורים לחלוטין, תוך שליטה של מחשבים על האוויר המבוקר השורר בחדרים, ולכן הם אינם נתונים לשינויים במזג האוויר, ומגדלים כל השנה.

לתופעה זו יש השפעה ישירה על הימצאות חרקים, שכן בתנאי הגידול בסין הסיכוי להתרבות חרקים גדולה מאד, ולהבדיל מגידול בבתים סגורים לחלוטין. ואכן בבדיקות שנעשו לתוצרת הגדלה במבנים סגורים, הן בארץ ישראל, והן בהולנד, והן בגרמניה, והן תוצרת שהתקבלה מחווה המנוהלת ע"י הולנדים באחד מהמפעלים בהודו, התוצאה היתה שהפטריות נקיות לחלוטין ללא כל הימצאות חרקים.

הסבר נוסף להימצאות החרקים בסין, היא המצע עליו הם מגדלים [ראה תמונות בגב החוברת], שכן מבחינה אגרו טכנית יש חובה לעקר את המצעים בכל תקופה. ואולם כפי שנאמר לי ע"י החקלאים בסין, הם אינם מעקרים. כלומר: שיטת הגידול של הסינים היא בשיטות ישנות מאד. להבדיל מכך בשאר המקומות בעולם העיקור נעשה בזמן ובצורה מתוקנת.

במהלך הבדיקות לחומר גלם שהגיע למפעל, ראיתי בבירור חרקים חיים המהלכים תחת כיפת הפטריה, ובין קצה הרגל לכיפה, כאשר הורדנו את הרגל החרקים התחפרו בפטריה. וזו הסיבה מדוע לאחר הבישול אנו מוצאים את החרקים תחת הקרום, שכן בזמן הבישול החרקים מתחפרים תחת קרום הפטריות, ומתים שם בזמן הבישול. בבדיקה שנעשתה לפטריות השלימות לא נמצאה ולו קופסא אחת נקיה מחרקים, ואף בפטריות הקטנות וזעירות מאד מצאנו נגיעות. [הנגיעות הגבוהה

ביותר נמצאה על פטריה קטנה מאד - 11 תולעים על פטריה אחת]. ולכן היה ברור שיש לפסול את כל ייצור הפטריות השלימות.

אולם ביקשתי לעשות בדיקות על הפטריות החתוכות, והתוצאות בזה היו שונות. ותחילה אסביר מה הם הפטריות החתוכות. החקלאים מביאים את התוצרת שלהם מכל הבא ליד, כלומר ללא מיון. הפטריות של כל החקלאים נשפכים בעירבוביה לתוך בריכות, ומשם לתנור, ומשם למסוע הממייך לפי גדלים, ומשם לשולחנות עבודה למיון וניקוי קפדני - כל פטריה שמגיעה חצויה ושבורה או שחלקים ממנה פגועים איכותית, חותכים וזורקים את החלקים הפגועים, ויתר החלקים הטובים הולכים לשולחן חיתוך, כאשר בקצה השולחן יש מכונת חיתוך, שחותכת את כל הפטריות לחלקים קטנים ודקים. כל הנלקח מהחלקים החתוכים הקטנים, יוצא מן המכונה קטן מאד ונכנס לקופסאות קטנות, ואילו הפטריות הגדולות והיפות יותר נחתכות לחתיכות גדולות יותר, ונכנסות לקופסאות בינוניות וגדולות.

לאחר בדיקה של עשרות קופסאות - מעל 60,000 חתיכות פטריה - בייצור המיוחד שעשינו [כלומר: לאחר בדיקה מידגמית של החומר גלם, ולאחר תוספת של שטיפות וסינון], נמצא נתון מענין מאד, יש קופסאות נקיות לחלוטין. ויש קופסאות [בכל קופסא שניה או שלישית] יש חתיכה אחת נגועה בחרקים [ברוב ככל הפעמים נגוע בחרק אחד שלם]. כלומר פחות מחצי אחוז נגוע לקופסא הנגועה. הגורם הברור לתוצאה זו, הוא החיתוך של הפטרייה שעמה נחתך גם החרק. ועוד שבעקבות החיתוך מתגרד הקרום והחרק יוצא על החתיכה. ואנו בייצור המיוחד שעשינו שם חייבנו לעשות שתי שטיפות נוספות כולל סינון, מעבר לשטיפה שהמפעל עושה לאחר החיתוך. שטיפות אלו והסינון הורידו את כל החרקים שנמצאו על החתיכות.

הבדיקות התבצעו כל יום על ייצור של אותו יום בנפרד. וראוי לציין שכיון וכל הפטריות מעורבבות יחד, כמו"כ הפטריות המגיעות לחיתוך הם אינם של חקלאי אחד אלא מהפגועים של כולם, כך שכל קופסא משקפת כמה חקלאים, ועל כל יום ייצור נבדקו כעשרה קופסאות. [זמן בדיקה לכל קופסא קטנה 45 דקות!].

דיון הלכתי בפטריות חתוכות בייצור המיוחד

והנה לאור תוצאות אלו באנו לשאלה ההלכתית, האם כאשר יש נגיעות בקופסא בכמות שהיא פחותה מאחוז אחד יש חובת בדיקה על הקופסא, או שאפשר לומר, שכיון ואין כאן מיעוט המצוי שנגוע בחרקים אין כאן חובת בדיקה.

הנה הדין ברור שבריה אינה בטילה אפילו באלף, ואין אנו עסוקים כאן כלל מדין ביטול. אלא שיש כאן כמה ספיקות, ראשית יש להסתפק אם החתיכה הזאת היתה נגועה בחרקים [שהרי הרוב אינו נגוע אף בשלם], ואת"ל שהיתה נגועה שמא ירדה בשטיפות שנעשו, ואת"ל שנשארה דבוקה תחת הקרום שמא נחתכה במכונה וכבר

אין לה דין בריה. וגם כאשר הקופסאות סגורות ומונחות לפנינו, אף לאחר הנתונים הסטטיסטיים הנז', יש להסתפק שמא הקופסא הזו נקיה לחלוטין, ואת"ל שהיא נגועה, הרי בדרך כלל יש כמה חתיכות שנשארות תפוסות בקופסא ומושלכים לאשפה. ואם תמצא לומר שהכל נכנס לסיר מ"מ אין אדם אחד שאוכל חבילה שלימה, אלא כמה אנשים, ובדרך כלל גם בצלחת נשארות כמה חתיכות, וא"כ יש לדון האם אחר כל הספיקות הנ"ל יש מקום להכשיר את הייצור המיוחד הזה.

הנה לענין הלכה פוסק מרן בשולחן ערוך (סי' ק סעי' א) שנמלה דינה כבריה ואינה בטלה אפילו באלף. ולכן פסק שם בסעיף ג' שקדרה שנפל לתוכה בריה ונאבדה, אסור הכל. והאי דינה שבריה לא בטילה אינו אלא מדרבנן, שכן מדאורייתא בריה בטילה כשאר איסורים, אלא שכיון שבריה חשובה ולוקים עליה, החמירו רבנן בתערובת שלה. וכ"כ להדיא רבינו הריטב"א עמ"ס חולין (דף ק ע"א). וכ"כ בספר אור"ה (כלל כה, ב). והביא דבריו הט"ז שם. וכ"כ הפר"ח שם. ובפר"ח שם הביא ממנהר"ל לדייק מדברי התוס' עמ"ס ב"מ (ו' ע"ב ד"ה קפץ) שס"ל שדין בריה שאינה בטילה באלף, הוא מן התורה. ע"ש. אולם הפליתי בסי' הנ"ל (ס"ק א) פירש בדבריהם שאף הם ס"ל שאינו אלא מדרבנן.

ויש לציין שדעת השו"ע בד"ז הוא כדעת רבינו הרמב"ם בהל' מאכ"א (פט"ז ה"ו), שבריה אינה בטילה אפילו באלף. אולם יש מהראשונים שס"ל שבריה בטילה בתתק"ס, ולמדו דין זה מדג טמא שכבשו עם דג טהור שביטולו הוא בתשע מאות ושישים. וכך ס"ל לרבינו שמשון עמ"ס תרומות (פ"י מ"ח). וכך ס"ל להרשב"א בשו"ת (ח"א סי' רע"א). וע"ע בספר כרית ופליתי (בסי' ק). אולם כאמור להלכה ק"ל שאינה בטילה אפילו באלף. [ובריה שנפגמה ונפסלה מאכילת אדם, נחלקו בזה האחרונים אם לוקים עליה, וכמו"כ אם בכה"ג היא מתבטלת. עי' רמ"א יו"ד סי' ק"ג סעי' א. ועי' רמב"ם הל' מאכ"א פ"ב הכ"א. ועי' להרב המגיד שם שביאר שלדעת הרמ"א אם הסריחה לגמרי עד שאינה ראויה לאדם, אין לוקין עליה. ועי' להרב פר"ח ריש סי' קג. ועי' להרב פמ"ג בסוף דברי הפתיחה להל' תערובות, שאף אם הסריחו לחלוטין דין בריה עליהם].³

והשתא ברירא לן, שאם היה ידוע באופן ודאי שיש באותו קופסא חרק ואפילו אחד, שהיה אסור כל הקופסא, והרוצה לאוכלו היה חייב לברור חתיכה אחר חתיכה לפני שאוכל, שהרי החרק הוא בריה ואינו בטל אפילו באלף. אולם הכא במקרה דידן יש ספק אם יש נגיעות בקופסא הנמצאת לפנינו, שהרי יש קופסאות נקיות לחלוטין.

³ גם דעת מהר"ש עמאר מובא בשו"ב יו"ד סי' ק' ס"ק ג' נראה כהפרמ"ג. אבל בשו"ב סי' ק"ג אות א' הביא בשם הרב בתי כהונה שכל שנסרחה ואינה ראויה לאדם אפי' ראויה לכלב אין בה דין בריה, וכדברי הרב המגיד בהל' מא"ס פ"ב. וזהו בנסרחה אבל סרוחה מעיקרה שפיר הוי בריה לכו"ע, כמ"ש התשב"ץ ח"ב סי' מ"ט ורב פעלים ח"ד יו"ד סי' ח' בשם החוות יאיר ופנים מאירות. ע"ש. העורך.

והנה בדין זה כבר כתב מרן השו"ע ביו"ד (סי' פד סעיף ח), שכל מיני פירות שדרכן להתליע כשהם מחוברים, לא יאכל עד שיבדוק הפרי מתוכן, שמא יש בו תולעת. ע"כ. א"כ כאן למדנו שכל שדרכו להתליע יש חובה לבדוק כל פרי ופרי. והכא ודאי לא איירי שרובו מתולע, אלא דרכו הוא אף במיעוט השכיח. שהנה מקור הדין הוא מהגמ' בחולין (דף נח ע"א), וכן פסק הרמב"ם (פ"ב מהל' מאכ"א הט"ו). ומרן בב"י יו"ד (סי' פד) הביא מתשובת הרשב"א לדמות דין זה לסירכות הריאה בבהמה, שכיון והוי מיעוט המצוי, יש לבדוק כל ריאה וריאה ולא לסמוך בזה על הרוב. וכ"כ הרמ"א (בסי' פד סו"ס ח), שלא מהני לבדוק את הרוב, כיון דהוי מיעוט השכיח. א"כ למדנו שאף שהרוב אינו נגוע, אלא המיעוט, כל שהוא מיעוט המצוי אסור לאוכלו ללא בדיקה. [ויש להעיר, שדין זה הוא מדברי חכמים, שכן מדין תורה יש לסמוך על הרוב, וכל שהרוב נקי מדאורייתא שרי, ורק מדרבנן אסרו בלא בדיקה. ועי' כע"ז במ"ש התוס' ביבמות דף ל"ו ע"ב בד"ה הא, לגבי דין מים שאין להם סוף ע"ש].

ומכאן נפק"ל דין נוסף באם עבר אדם ובישל ללא בדיקה, שקי"ל להלכה (שו"ע יו"ד פד סע' ט), שאם יכול לבדוק בודק, ואם לא הכל מותר. והמקור לזה הוא הטור בשם הרשב"א, והרשב"א כתב שם שזה דומה לזאב וכו', שמעמידים בחזקת היתר. ועוד שיש כאן ס"ס, שמא לא היה חרק, ואת"ל שהיה, שמא נימוח. אך מרן בשו"ע שם סיים שי"א דהני מילי שלא נמצאו אלא חרק אחד או שניים, אולם אם נמצא ג' חרקים, הכל אסור. ודין זה הוא מהר"ן, והב"ד הש"ך שם (ס"ק לב), וביאר שכיון והוחזקו שיש יותר, אין כאן ס"ס אלא ספק אחד שמא נימוח, ומשום חד ספיקא לא שרינן איסור תורה.

והדין תואם למה שהביא הש"ך (בס"ק כ"ט) בשם האו"ה, שכל ההיתר של הרשב"א הוא משום ס"ס, ובדווקא היכא שלא הוחזקו, אולם היכא שהוחזקו באותה מדינה שיש חרקים, ודאי לא הוי ספק. ע"כ. והביאור בזה הוא כאמור.

נמצאנו למדים מכל האמור שלשה דינים: א. היכא שאין דרכו להתליע כלל, או שמיעוט שאינו מצוי נגוע, מותר לאוכלו ללא בדיקה כלל. ב. היכא שמיעוט המצוי נגוע, יש לבדוק כל אחד ואחד, ואין לסמוך על בדיקת רוב. אולם אם בישל ללא בדיקה וא"א לבדוק לאחר הבישול הכל מותר מטעם ספק ספיקא. ג. היכא שהרוב נגוע, ובישל ללא בדיקה, וא"א לבדוק לאחר הבישול הכל אסור, כיון שאין כאן ס"ס להתיר. [ומה שפסק מרן השו"ע שם בסעי' י' שאם מצאו בירקות ג' פעמים, הכל אסור שמא יש יותר ואינן ניכרות, כבר כתב הש"ך שם (בס"ק לד) בשם הלבוש, שהיינו דווקא בירקות שאינן ניכרות, אולם בשאר פירות ואפילו בכמהין ופטריות שאפשר לאוכלן אף לאחר שנתבשלו, מותר לאוכלן לאחר בדיקה. ע"ש].

וכן מה שפסק מרן בשו"ע בסוף סי' ק' לענין ירקות המבושלים שנמצאו בהם ג' תולעים, הירקות אסורים. טעמו של דין זה, כפי שכתב הש"ך שם, שמא יש יותר אך אינן ניכרות. וא"כ צ"ל שהיכא שניכר ודאי, שרי לאחר בדיקה.

ומה שציין מרן שם דין זה בשלשה חרקים, הטעם הוא כיון שבשלשה הוי חזקה. ועי' שם בט"ז שכתב בשם הב"ח להחמיר בב', כיון דלרבי הוי חזקה בב'. והט"ז שם פליג עליו שלא ק"ל כן אלא בספק נפשות. ועי' עוד באחרונים.

והנה אם כן בנידון דידן הפטריות השלימות הם ודאי נגועות במיעוט המצוי, ואסור לאוכלם ללא בדיקה, ואף אם בישראל אפשר לבדוקם לאחר הבישול בשופי, ולכן חייב לבדוק, אלא א"כ נימוחו לגמרי.

והנה אע"ג שמחזקין איסור ממקום למקום, ובפרט היכא שאפשר לבדוק, מ"מ כל זה כאשר התוצרת אותה תוצרת ועוברת ממקום למקום. אולם הכא שהתוצרת עוברת למקום אחר ועוברת שינוי שנראה בעין על ידי החיתוך, ובעינינו אנו רואים שהחרקים ע"פ רוב נחתכים ויורדים בשטיפה, ונשאר שם מיעוט שאינו מצוי, א"כ דין חדש יש לחתוכות, ולכאורה יש לדון עליהם בפני עצמם. וראיה לכך מדין חיטים המתולעים שמותר לטחון (שו"ע סי' פ"ד סעי' י"ד), והמקור לדין הוא מהתה"ד, ובב"י הביא דבריו, שהטעם הוא משום שאין דרך שיטחנו התולעים כיון שמרעש הריחים הם בורחים. ועוד שאף אם יטחנו בטלים בשישים. וכותב הש"ך בס"ק מ' שדעת מרן השו"ע כטעם השני. ויוצא שיהיה מותר לטחון אף בריחים שאין בהם קול. ומטעם שאין מבטלין איסור לכתחילה אין כאן, כיון שספק אם נתערבו, ועוד שאין מתכוין לבטל האיסור. וכן פסק מרן השו"ע שם (סעי' ט), לענין דבש שנפלו בו נמלים שמותר לחממו עד שיהיה ניתך ולסננו ומבאר בב"י בשם האו"ח שאין כאן מבטל איסור לכתחילה, כיון שאין כוונתו אלא לתקן את הדבש, והב"ד הט"ז והש"ך שם. וא"כ לאחר הטחינה אף שהיה שם ודאי תולעים, מ"מ אנו נותנים לזה דין חדש. וא"כ אף כאן לאחר החיתוך יש להתבונן על המצב הקיים בפטריות החתוכות ולראות אם נותר בהם חרקים. וא"כ אינו דומה לענין הקמח הנגוע שהועבר ממקום למקום שהוזכר דיון זה באחרונים, וכן אינן דומה לדין מים שהועבר מכלים לכלים. ודו"ק. [וגם בנידו"ד אין חשש של ביטול איסור לכתחילה, שהרי המפעל כל הזמן עובד על שני ליינים אחד שלם ואחד חתוך, והנכרי שעובד שם ודאי שאינו עושה זאת משום ביטול איסורים].

וא"כ כיון שכעת מונח לפנינו פטריות חתוכות שאין בהם מיעוט המצוי שנגוע, לכאורה אין כאן חובת בדיקה כלל. וכן בכל קופסא וקופסא יש ס"ס, ספק שמא הקופסא נקיה לחלוטין, שבאה מרוב הפטריות השלימות שהם נקיות, ואף את"ל שזה חתוך מפטריות נגועות, שמא נחתכו החרקים או ירדו בשטיפה. ואף שיש קופסאות שיש בהם חתיכה אחת נגועה, מ"מ זו חתיכה אחת מתוך 230 חתיכות, וזה פחות

מחצי אחוז נגוע, ולכ"ע אין זה מיעוט המצוי שהוא נגוע, וא"כ לכאורה יש להתיר את זה באכילה. שהרי אף המיעוט המצוי שנגוע כבר כתבנו לעיל שחובת הבדיקה אינה אלא מדרבנן, שכן מהתורה אזלינן בתר רובא. ואף דין זה של בריה שאינה בטילה, אינו אלא מדרבנן, א"כ הבו דלא לסיף עליה, והיכא שאין מיעוט המצוי שנגוע, לכאורה אין חובת בדיקה כלל⁴.

אלא שחשוב לציין שיתכן והתוצאות שהזכרנו בתחילת המאמר, על כך שאין מיעוט המצוי שנגוע בחתוכות, שזה דווקא בייצורים המיוחדים שהייתי שם, כיון שהייתי בודק מידגמית את התוצרת המגיעה למפעל, ופעמים שפסלתי חלק מהתוצרת כיון שהיתה נגועה מאד. ועוד יתכן שכיון שחייבנו שתי שטיפות וסינון נוסף, שגם זה הוריד את אחוזי הנגיעות מאד. אולם במקרים שזה נעשה ללא פיקוח כלל, יש לבדוק את המציאות. וכמדומני שהמציאות מורה על נגיעות גבוהה הרבה יותר.

וראוי לציין ששאלתי שאלה זו מכמה גדולי הדור שליט"א ובראשם למרן הראש"ל שליט"א, שהסכים עם הדברים, והורה שתוצרת זו כשירה, וכן העלו על הכתב כמה רבנים מועד כשרות למהדרין, במכתב להראש"ל הגר"א בקשי דורון שליט"א. אולם כיון שועדות אלו נותנים כשרות רק "למהדרין" על כן לדעתם הם חששו להכשיר תוצרת זו למהדרין. ויש להתיישב בדבר. אולם להלכה ולמעשה נראה שתוצרת בייצור מיוחד זה, עם הנתונים האמורים כשרה לאכילה.

וידידי הרב העורך שליט"א, העיר [בהערה 4] שמרן השו"ע לא דיבר על ירקות שדרכם להתליע. ולענ"ד הדברים ברורים, שהרי אחר שמרן בסעיף ח' כתב על ירקות שדרכם להתליע, כתב את הדין של עבר ובישל ללא בדיקה, וכן ממקור הדין של הרשב"א שדימה לדין סירכות הבהמה, איירי גם בירקות היכא שמיעוט המצוי הוא נגוע,

⁴ מ"ש מרן בסימן פ"ד ובסימן ק' שכל שנמצאו ג' תולעים לא יאכל עד שיבדוק, היינו את אותם הפירות שבהם נמצאו תולעים, שאנו אומרים כיון שנמצאו שלשה, הוחזק זה לנגוע, וחייב לבדוק את כל מה שלפניו. ולא דיבר שם כלל על ירקות שדרכם להתליע אלא על ירקות שנמצאו בהם תולעים. ע"ש. ואין לו קשר לדיון מה מחייב בדיקה כללית. וכיון שרבנן קבעו שבריה אינה בטילה, גם ספיקה איננו בטל כלל, וגם אם יש ס"ס אין להתיר, שלא התירו אלא ספק בריה אבל בריה ודאי וס"ס לא התירו. כמ"ש בשו"ע סי' ק"י סע' ח' דאין להתיר בריה בס"ס אלא בג' ספיקות. ודעת הרמ"א שם דעכ"פ אסור לאדם אחד לאכול את כולם. עש"ה, וברב פעלים ח"ד יו"ד סי' ח'. וכל מ"ש מרן בסי' פ"ד סע' ט' דמהני ס"ס היינו באופן שהוא ספק אם יש תולעים, אבל היכא שיש ודאי, ורוצים להתירם, צריך ג' ספיקות. כאמור. וא"כ לפי"ז צ"ע בנדו"ד, כיון שבדאי מצוי בריה אחת לאלף או אלפיים, ואין לנו ספק בריה, אלא ודאי בריה, כדברי כת"ר שלאחר כל הבדיקות והשטיפות וכו' נמצאו עדין תולעים גם בחתוכות. וכל הספיקות שהזכיר כת"ר, לענ"ד חלקם הם אותו שם, וחלקם קשור לדין תולין בדרבנן סי' ק"י סע' ז'. ע"ש. והרי נתינת ההכשר אינה על קופסה קטנה בודדת שנאמר שהוא ספק אם יש, אלא הוא הכשר כללי על הכל, וגם לאולמות שלוקחים כמויות גדולות שנמצא שבדאי יש בתוכם כמה תולעים. ועכ"פ אין בזה ג' ספיקות להתיר. ולכן גם מה שדחה כת"ר דברי דהכא לא מחזיקין איסור ממקום למקום משום שהפטריות עברו חיתוך, הנה אינו מספיק לפטריות החתוכות שלדברי כת"ר ברור שבסירים הגדולים גם של החתוכות יש ויש תולעים, והספק הוא רק בקופסאות הקטנות, וא"כ אי מחזיקין איסור ממקום למקום הוי ממש דומיא דנטילת דלי מים מהבאר וכו'. וכעת לא עיינתי בזה כראוי ולא באתי להעיר אלא לעורר. העורך.

ולחבדיל מסירות הריאה בעוף, ששם אין מיעוט המצוי נגוע ואינו חייב בבדיקה. וסוכ"ס גם אולם שקונה כמות גדולה יכול לקנות קופסאות שכולם נקיות שהרי יש לפחות 50% מהקופסאות שהם נקיות לחלוטין. סוף דבר, שלכאורה כיון ואין כאן מיעוט המצוי שנגוע, ויש שנקי לחלוטין, אין חובת בדיקה כלל. אולם כאמור אין זה אלא ע"פ הנתונים בייצור המיוחד שנעשה בתקופת שהותי שם. זה הנלענ"ד.

בישולי גויים בפטריות

כפי שכתבתי בדברי הפתיחה, כיון שעסקתי בסוגיא זו של פטריות ראיתי מקום להעיר תשומת לב של נותני הכשרות למיניהם על ענין "בישול ישראל" שאומרים שדעת הרה"ר לישראל להחמיר בזה.

הנה בראש אתאר את צורת הבישול בפטריות, התנורים בכל המפעלים, עובדים באמצעות קיטור שמחמם את המים שבמבשלות. המבשלות הם חלוקות לשניים, יש שהם בצורת תנור שלקצהו מחובר משפך המקבל את הפטריות מהבריכות שמשרים בהם את הפטריות, ומהבריכות יורד למסוע הבנוי בצורת ירידה ועם לחץ מים נכנס למשפך ומשם לתנור. כחצי מטר לפני הכניסה לתנור עומד פועל המסייע לפטריות שלא יצטברו בכמויות, ופעמים שהוא חוסם ידנית את הירידה וכיו"ב [ראה תמונה בגב החוברת]. סוג המבשלות השני הוא באמצעות סירים גדולים שמחוממים ע"י הקיטור, והפועלים באמצעות מסננות גדולות שופכים בידיהם את הפטריות למבשלות.

כך שאם יש חשש של בישול עכו"ם בפטריות, אין תקנה לסירים הגדולים שיהיה בישול ישראל אלא אם כן כדעת רבינו הרמ"א שדי שהמשגיח ידליק את הקיטור, ואת הברזים המובילים לסיר. אולם לדעת מרן בשו"ע (יו"ד סי' קי"ג סעי' ז), שאין שגירת התנור מועלת אלא בפת, ולא בבישול, א"כ לא מהני ההדלקה של האש, אלא על המשגיח לשים בעצמו את הפטריות בתוך התנור, וזה לא מציאות. והאפשרות היחידה היא, שבעוד התנור מכובה, יניח הגוי את הפטריות, ואז המשגיח ידליק את התנור כשהפטריות כבר בפנים. אולם בפועל קשים מאד הדברים. ועוד שגם לדעת הרמ"א יש להזהר, שכן במבשלות אלו, בכל תום בישול (כ-15 רגעים) הגוי סוגר את ברז הקיטור המוביל לסיר, כיון שהוא מעלה בועות והוא אינו יכול להוציא את הפטריות, כך שהמשגיח צריך להיות צמוד, ולהליק ולכבות כל הזמן. אולם המבשלות הגדולות דלוקות במשך כל יום העבודה לבלי הפסק, והפטריות נכנסות מאליהן, ומה שהגוי לפעמים מסייע לפני הכניסה לתנור - משהה או מסיר את המעצור, אין בזה כלום, כיון שהוא רק מסייע ואין בו ממש. ועוד שהכניסה עצמה לתנור לאחר שהוא הסיר את המחסום היא מאליה בלחץ המים, ואין בזה כל חשש. [ולא נכנסתי במאמר זה לדון בדין הקיטור אם גזרו גם בכע"ז איסור משום בישולי עכו"ם,

והדברים ידועים שכמה מחשובי הרבנים בדורות האחרונים התירו בזה. ויש שהחמירו בזה].

אולם כל זה אם יש חשש בישול עכו"ם בפטריות, אולם להלכה ולמעשה נראה ברור שאין בזה כל חשש של בישול עכו"ם, ואין צורך כלל להדר בזה בבישול ישראל. שהנה ידועה ההלכה שכל שנאכל כמות שהוא חי, אין בו משום בישולי עכו"ם, ומקור הדין מהגמ' בעבודה זרה (דף לח ע"ב), ועי' בתוס' שם, שדי בטעם זה לומר שאין משום בישולי עכו"ם. וכן פסק הרמב"ם (בפי"ז מהל' מאכ"א הי"ד). וכ"פ מרן השו"ע יו"ד (סי' קי"ג סעי' א). והטעם הוא כיון שאין קירוב דעת, שהגוי לא חידש בבישולו כלום. והט"ז שם הוסיף שאין אדם מזמין חבירו עליו. וראוי לציין שאף אם משביח לאחר הבישול עוד יותר ממקודם, מ"מ כל שנאכל חי אין בו משום בישול עכו"ם. (ועי' שם בש"ך שהביא את דברי הר"ן שצריך גם שישתנה מברייתו ע"י האור, אולם מרן לא חילק בזה. ע"ש).

וגדר מי הקובע האם נאכל חי או לא, עי' למרן הרחיד"א ביו"ד (סי' קיג אות א), שהאריך בזה מאד, והביא דיעות לכאן ולכאן, ובסו"ד הביא את דעת הראב"ן שהולכים בתר רוב העולם ולא אחר דעת יחיד, ואם רוב העולם אוכל חי, אף היחיד בטלה דעתו וכן להיפך. וכ"כ הפר"ח שם (אות ג). וכ"כ הרב כה"ח (שם אות י) והביא דין זה מכמה אחרונים. ובאות י"א הביא שאם יש מקומות שאוכלין אותן חיים ויש מקומות שלא, כל אחד הולך לפי מקומו. ע"ש.

והנה נידון הפטריות כבר הוזכר בפוסקים, שהנה בספר או"ה (כלל מג) כתב, שכיון וזה עולה על שולחן מלכים יש בו משום בישולי גויים. וכ"כ בספר תורת חטאת (כלל ע"ה דין ט"ז). והב"ד הש"ך (בס"ק ב). אולם הרב פר"ח שם (באות ג), חולק וסובר שהם אינם עולים על שולחן מלכים, ואין בהם משום בישולי גויים. והסכים עמו להלכה הרב ערוך השולחן (קיג, אות י). אולם הרב פרי תואר דחה דבריו של הפר"ח ואת הוכחותיו, ואמר שהכל לפי המקום והזמן, והאידנא הם עולים על שולחן מלכים.

ודומה לזה מצאנו לענין התפוח אדמה, שכתב הרב ערוך השולחן שם סעי' יח, שזה אינו עולה על שולחן מלכים ואין בו משום בישולי עכו"ם. ואולי בזמן הקדמון שלא היה בנמצא היה מאכל חשוב, ועולה על שולחן המלכים. וידוע דבזמן הזה הכל מקפידים על בישול עכו"ם לענין תפ"א, והוא כיון שבזמנינו הוא מאכל חשוב ועושים ממנו מטעמים לסעודות חשובות. כללא דמילתא שהכל לפי המקום ולפי הזמן.

וא"כ בזמנינו, הדברים ידועים שהפטריות נאכלות כמות שהן חיות, ואציין כמה עובדות: במדינת סין שהיא עיקר בייצור הפטריות המשומרות בעולם, הפטריות נאכלות כמות שהן חיות בכל הסעודות והמסעדות, ונמנעים לגמרי מאכילתם

כמבושלות, אלא שכיון שלא כל השנה נמצא אצלם פטריות טריות, לכן בזמן שאינו מצוי הם אוכלים מבושל. מאידך באירופא ובאמריקא שמייצרים את התוצרת כל השנה 60 אחוזים מן התוצרת נמכרת כטרי לצרכנים, ו-40 אחוז לבישול ולשימורים. בארץ ישראל כל הגידול נמכר כטרי בלבד לרשתות ולמסעדות. ובשיחתי עם אחד מבעלי המסעדות שיש לה רשתות בכל העולם, נאמר לי שהפטריות במסעדה הם רק הטריות, וכלל לא מכניסים מבושלות, ועושים מכך סלט חי. [רשת זו היא רשת שמקורה באמריקה ולה סניפים כמעט בכל עיר מרכזית בעולם]. ועוד סיפר לי ידיד הרב משה ויא שליט"א, שהוא עשה סקר אצל בנות סמינר "בית יעקב" בירושלים לפני עשר שנים, ונמצא קרוב לרוב, כלשונו, שאוכלים חי בביתם. והדברים ידועים ומפורסמים.

בשיחתי עם הרב שלזינגר והרב הופמן מועדת הכשרות "שארית ישראל" נאמר לי שכך דעת רבותיהם, שאין בזה משום בישולי עכו"ם. וכך נאמר לי ע"י עוד כמה רבנים מועדי כשרות מהדרין בא"י ובחור"ל, שאין כל חשש בישולי עכו"ם בפטריות, כיון שבימינו זה נאכל חי. ולשאלתי א"כ מדוע הם ממשיכים להקפיד על בישול ישראל, הם טענו לי שזה משום דרישות הרבנות הראשית לישראל. והנה ביום א' ז' בשבט תשס"ב, נפגשי עם כב' הראשון לציון הגר"א בקשי דורון שליט"א, ולשאלתי על כך, ענה לי הרב שליט"א, שאף דעתו שבזמן הזה זה מותר גמור כיון שזה נאכל חי, והוסיף לי עוד שיש לצרף כיון שכאן זה קיטור ויש המקילים אף בדבר שאינו נאכל חי. וכן הורה לי מו"ר הגר"ר שלמה משה עמאר שליט"א, שבזמן הזה זה נאכל חי, ואין כאן כל חשש של בישולי עכו"ם, ואין כל צורך להקפיד בזה, שהכל לפי המקום ולפי הזמן, וכיון שבזמן הזה בכל העולם זה נאכל חי, אין בזה כל חשש.

ואמנם יש מי שכתב שאדם חשוב לא יאכל דבר שבישלו גוי אף אם הוא נאכל חי, ומקור הדין הוא מהגמרא בשבת (נא ע"א) שרב נחמן שתה מים שחימם גוי, ושמע רבי אמי והקפיד שעל אדם חשוב להקפיד ולהחמיר על עצמו. והזכירו גמרא זו רבותינו הרא"ש והרי"ף על הגמרא שם. והרחיד"א בשו"ב (י"ד קיג, ד), הביא שכ"כ המהריק"ש בהגהותיו על השו"ע. וכ"כ רבינו האר"י בשו"מ פרשת וילך. וע"ש. אלא שלהלכה השמיט רבינו הרמב"ם דין זה, וכן רבינו הטור השמיט דין זה [והב"ח תמה עליו בזה]. וכן מרן השו"ע לא הזכיר מחומרא זו כלל. והרב כנסת הגדולה (סי' קנד) סובר שגם אדם חשוב אין צריך להחמיר בזה. וכ"כ רבותינו הפר"ח (אות ג) והפר"ת (סי' קיד ס"ק ט). ובספר ערוך השולחן (סי' קיג סעי' יא) לאחר שהביא דעת הרב ב"ח והש"ך להחמיר, הביא דעת הרב פר"ח והמג"א להקל, וכתב שהאמת להלכה כדעתם, כיון שמלבד ר"נ גם רב יוסף סובר כן, והם רבים נגד דעתו של רב אמי, והלכה כרבים. וכן פסק להלכה כדבר פשוט רבינו עבדאלה סומך זצ"ל בספרו זבחי צדק (סי' קיג אות י') שאף אדם חשוב אין צריך להחמיר לעצמו. עכ"ל. ופוק חזי מאי עמא דבר, שהרי כל הלפתנים והפירות הטריות, בכל ועדי הכשרות אין מקפידים שם על בישול

ישראל, ולא חששו לאדם חשוב, ומאידך לא ראינו מי שמחמיר על עצמו לא לאכול מליפתנים אלו משום החשש של בישולי עכו"ם.

העולה מן כל האמור:

הא. בפטריות הגדלות במבנים פתוחים, ועל מצעים בלתי מעוקרים, כפי הגדל במדינת סין, יש נגיעות גבוהה מאד של חרקים – כרבע מהכמות נגוע. ואין לאכול פטריות אלו לא טריות ולא לאחר בישול ללא בדיקה. אף אם עבר ובישלם אין לאוכלם, כיון שאפשר לבדוקם לאחר הבישול. ב. אין לאדם שאינו בקי בזיהוי חרקים אלו להסתמך על עצמו, כיון שקשה מאד לזהות חרקים אלו, אף שהם גדולים ונראים בבירור ללא כל אמצעי, מ"מ הם מסתתרים תחת הקרום וקשה מאד למי שאינו בקי לזהותם. ג. פטריות הגדלות במבנים עם אויר מבוקר – מבנים סגורים לחלוטין, הפטריות נקיות לחלוטין, שיטת גידול כזו נמצאת בכמה ממדינות אירופה, וארה"ב, ובכל הגידול הטרי בארץ ישראל, וכן בעוד כמה מפעלים בודדים במזרח. [אולם רוב הפטריות השלימות שמגיעות מאירופה הם במקור מסין ויש להזהר בזה הרבה]. ד. בייצור המיוחד שעשינו בסין וכפי שמפורט בפנים, והוא ייצור של פטריות חתוכות עם תוספת שטיפות וסינונים, ובדיקות קפדניות בכל שלבי הייצור, העלנו בפנים שלאחר התוצאות יש להתיר באכילה את הפטריות מייצור מיוחד זה. [אין להקל בזה בשאר פטריות חתוכות]. ה. העיקר להלכה ולמעשה שאין כל צורך של "בישול ישראל" בפטריות ואין כל צורך להדר בזה, ואף לאדם חשוב אין צריך להחמיר על עצמו, וכל זה כיון שהכל לפי המקום ולפי הזמן, ובזמנינו בכל העולם הפטריות נאכלות חי כמות שהן.

כ"ז הוא הנלענ"ד להלכה ולמעשה והי"ת יצ"מ וימ"ן.

שניאור ז. רווח

הרב דוד שליט"א בן הגר"ש מזרחי זלה"ה
בית הוראה אהבת שלום

המעשר את היין וחזור ועשה מהשמרים שבו יין, האם צריך להפריש תרו"מ מהיין השני

א. שנינו במעשרות (פ"ה משנה ו') המתמד ונתן מים במדה ונמצא כדי מדתו פטור ור"י מחייב, מצא יותר על כדי מדתו, מוציא עליו ממקו"א לפי חשבון. ע"ש. ובגמ' בב"ב (צ"א) אמרינן דהשיעור לרבנן כשנתן על חד שלשה ומצא ארבעה, דחשיב יין וחייב לעשר. וכן פסק הרמב"ם (פ"ב ממעשר ה"ז) ומרן בשו"ע סימן של"א (סעיף פ"א).

ויש לעיין במאי קמירי, האם ביין שכבר מעושר ואח"כ רוצה לעשות מהשמרים עוד יין, או מיירי ביין טבל.

והנה הר"ש בפי"מ (פ"ה ממעשרות מ"ו) וכן הרא"ש בפי"מ"ש שם, והתוס' בחולין (כה, ב) ובב"ב (צ"א) הקשו דאמאי בנתן תלתא ואתא תלתא פטור, הא טבל אסור אפילו בכל שהוא. ותירצו דהר"ל קיוהא בעלמא. וצ"ב דמנ"ל לפרש דמיירי בחבית טבל, אולי מיירי בחבית מעושרת. וצ"ל דא"כ למה ר"י מחייב, הרי הותקנו השמרים עם היין. וכן קשה לרבנן מדוע חייב כשיש בו שיעור חד על תלתא, הרי כבר עישר על היין. וכן כתב הרבינו דוד עמ"ס פסחים (מב, ב) לבאר את ההכרח של היש מפרשים שהביא שם דמיירי בחבית טבל מהטעם הנ"ל.

ולפי זה אם הפריש בתחילה מהיין א"צ להפריש שוב מהיין השני שנעשה מהשמרים. אלא דמהירושלמי (מעשרות פ"ה מ"ג) קאמר הא דמחייב במתמד, היינו במעשר, אבל בתרומה לא, כדאמרינן (משנה ד') שהתורם בלבו על כל מה שבתוך התבן כוונתו. ע"ש.

וא"כ משמע שבמעשר אין כוונתו על כל מה שבתוכו, דהיינו מה שבתוך התבן או השמרים שבתוך היין, והטעם לחלק כמ"ש המשנה ראשונה (שם), דמשום טומאה של התרומה תקנו שלא להשהות את הטבל מתרומתו ואפילו שאין כוונתו בכך לב בית דין מתנה, כמ"ש בתוספתא (פ"ג ה"ו מתרומות). ועיין באור שמח (פ"ד מתרומות הכ"א) שכתב לפרש כן בר"מ, דמשום התקלה תיקנו להפריש אפילו על מה שבתוך התבן אע"פ שלא נגמרה מלאכתו, משא"כ במעשר אין חומרא לאוכלן בטהרה, לכך אין דעתו אלא על מה שנגמר מלאכתו למעשר. וא"כ קשה על הי"מ דס"ל דמהני המעשר הראשון שהפריש על היין גם לגבי השמרים שעדיין לא נגמרה מלאכתו למעשר.

ועוד יש להקשות, דהר"ש והרא"ש שהקשו במשנה דמתמד, למה לא אסור בכל שהוא, הביאו את הירושלמי דרק במעשר חייב ולא בתרומה, משום דהתורם בלבו על

הכל. ומשמע דמיירי במעושר, ואעפ"כ חייב לעשר על השמרים, משום דאין בלבו על השמרים. וכ"כ הר"ד והרמב"ן לדקדק דמיירי במעושר.

ונ"ל דהר"ש והרא"ש והתוס' שהקשו למה לא אסור בכל שהוא משום טבל, מיירי במעושר, אלא שאפ"ה השמרים הם טבל, ועל זה הקשו למה צריך שיעור לאסור, הרי טבל אסור בכל שהוא. אלא דהרמב"ן בב"ב (צז,א) והמאירי והרבינו דוד (בפסחים מב,ב) הביאו דיש מפרשים בחבית של טבל ממש, ולא הפירוש שהשמרים הוי טבל, וא"כ קשה דמשמע דאי במעושר א"כ אין צריך להפריש שוב מעשר, כמ"ש הר"ד לפרש דבריהם. וצ"ע מהירושלמי, כמ"ש לעיל. ועיין לקמן אות ג' במה שכתבנו.

ב. והנה הרמב"ן בב"ב (צז,א) פירש דשמרים אינם אוסרים מדין טבל, משום דפסולת אוכלין הוא, ואפילו בתרומה שנינו המורסן מותר, ולכן אין עליהן איסור טבל, וכשמתמד עכשיו הוא קובע למעשר, ולכן בעינן דליהוי יין. וכ"כ שם הריטב"א, דהשמרים יצאו מתורת פרי לגמרי, ולא חייל עליהו שם טבל, ואין דעת התורם לקרות להם שם. וכ"כ רבינו דוד, דהשמרים אינן נכנסין לכלל מעשר, אלא כשנותנין לתוכן מים ויש בהם טעם יין. ע"ש. וכתב שם הרמב"ן דלפי ענין המשנה הזו במקומה וכן האמור עליה בירושלמי, נראה דבמתמד על היין המעושר הוא, ולפי שלא הפריש אלא על היין שבו, צריך עכשיו להפריש על השמרים מעשר, אבל תרומה כתב הירושלמי שא"צ לתרום, לפי שהתורם בלבו על הכל. ע"ש. וכ"כ הר"ד דמהירושלמי מבואר דמיירי ביין מעושר. ע"ש.

וצ"ב אי לא הוי פרי כלל שיחשב טבל, א"כ איך חל על זה תרומה. ועוד ראיתי שהרשה הגר"ח קנייבסקי בספרו דרך אמונה בביה"ל (הל' מעשר פ"ב ה"ב), דאי חשיב פסולת ולא אוכל א"כ אמאי כתב מרן באו"ח (סי' רד סע' ה) בדין שמרי יין שלא נתן עליהם מים שמברך בורא פרי הגפן. ע"ש. וצ"ל דהכוונה שלא נגמרה מלאכתו, דלכלל אכילה חשובה לא הגיע, והו"ל כקודם מירוח. ולפי"ז לא קשה ממ"ש מרן באו"ח שמברך בורא פרי הגפן, דאע"ג שלא נגמרה מלאכתו למעשר מברך כברכת הפרי, וכמ"ש הראשונים באו"ח ריש סי' ר"ב, וכ"פ מרן שם. ועוד יש ליישב שהלחלוחית שבתוך השמרים חישב יין, כמ"ש שם המ"ב. אבל השמרים עצמם כשאין שם לחלוחית הו"ל פסולת, ובהא קאמרי הראשונים הכא דחשיב פסולת. ולכן חשיבי השמרים טבל, אלא שבתרומה דעתו גם על מה שבתוך התבן או השמרים שלא נגמרה מלאכתו, משום דשמא יטמא את הכרי קודם שהפריש תרומה, ונמצא מטמא את התרומה, וכמ"ש המשנה ראשונה, וכמ"ש לעיל אות א'. ולכן אף אם לא כיון לבו, לב בי"ד מתנה שתחול התרומה על הכל, ומשא"כ במעשר.

ולפי"ז אם דעתו להפריש מעשר על השמרים מהני אף שלא נגמר מלאכתו, דבדיעבד אם הפריש תרומה על דבר שלא נגמר מלאכתו תרומתו תרומה, כמ"ש הר"מ ומרן (סעיף נ"ד). וא"כ בנידון דידן י"ל שצריך להפריש מעשר, דמסתמא אין דעתו על

השמרים, מאחר ולא נגמר מלאכתו רק כשנעשה מהם היין, וכמ"ש הרמב"ן שעכשיו הוא קובעו למעשר.

וכן נקט המאירי (פסחים מב,ב), שכתב דבמתמד מיירי בחבית מתוקנת, ואעפ"כ צריך לעשר, מאחר ולא היתה דעתו מתחילה להפריש אלא על היין הצלול, ופנים חדשות באו לכאן, אבל בתרומה א"צ לחזור מאחר ובלבו היה מתחילה על הכל. ע"ש.

ג. אמנם בפירוש הריב"ם במעשרות (פ"ה מ"ד) כתב לחלק בין תרומה למעשר, משום דלגבי תרומה הגיע זמנה משעה שתעקר האלה, ובגת משעה שדרך שתי וערב, אבל מעשר לא מחייב אלא משעת מירוח הכרי, ובגת משעה שירד היין לבור. ולכן א"א לומר במעשר דדעתו על השמרים, משום דמיירי כשעדיין לא הפריש מאחר, ולא נגממ"ל. ע"ש.

ולפי"ז במשנה דהמתמד, שכתב הירושלמי שבתרומה פטור משום דדעתו על הכל (והביא הריב"ם את הירושלמי) צריך לפרש שמיירי בדרך בגת שתי וערב, ולכך לא הפריש מעשר. אלא דמהלשון הירושלמי והמשנה לא משמע הכי. וצ"ע.

והנה לפי"ז יש ליישב את היש מפרשים (באות א') דקאמרי דמיירי בחבית שעדיין לא הפרישו מעשר, ולא קשה מהירושלמי דמשמע דמיירי שהפרישו תרומה, וא"כ ה"ה מעשר. דלפי מ"ש בדברי הריב"ם הכא מיירי כשלא נגמרה מלאכתו למעשר, ולכן לא הפרישו מעשר. וה"נ בכה"ג שהפריש מעשר, היה פטור מלהפריש שוב מעשר מהיין שנעשה מהשמרים, כמ"ש רבינו דוד. מאחר שפירותיו מתוקנים אמאי חייב, ואף שלא נגמר מלאכתו. צריך לומר דמאחר והיין והשמרים מעורבין זה בזה, ויכולין לשתות היין עם השמרים, לא נחשב שלא נגמר מלאכתו למעשר, ודעתו על כל מה שבתוכו כמו גבי תורם.

אמנם מסתימת לשון המשנה (מ"ז) לא משמע דמיירי במתמד כשהיין לא ירד לבור, וכן מלשון הירושלמי משמע דיש חילוק בגומר בדעתו על הכל בין תרומה למעשר. וכן נראה מהרמב"ם (פ"ב ממעשר ה"ז) ומרן (סימן של"א סעיף פ"א), שכתבו סתם שמרי יין שנתן עליהם מים מוציא מעשר ממקו"א ואינו מפריש עליו תרומה דהתורם בלבו על הכל. משמע דמיירי ביין שהופרש ממנו תרומה, ואפ"ה צריך מהתמד להפריש מעשר. ומשמע דאי הפריש מעשר בלבו גם על השמרים א"צ להפריש עוד מעשר. וכ"כ בארץ חיים (סימן של"א) בשם הרב ארץ חפץ. ע"ש.

המורם מכל הנ"ל: דלדעת יש מפרשים דמיירי בחבית טבל, אם הפריש ממנה תרומה א"צ שוב להפריש מהיין היוצא מהתמד. ולדעת שאר הראשונים אפילו בחבית שהפרישו ממנה תרומה צריך לחזור ולהפריש מעשר. ולכן נקטינן לדינא שצריך מעשר בלי ברכה, אא"כ היתה דעתו מפורש לעשר על השמרים, דאז א"צ לעשר שוב, כמ"ש בארץ חיים.

חילול מעש"ש על פרוטה שאינה מבוררת

טבת תשס"ב

הרגילות שמי שיש לו פרוטה חמורה אומר מעשר שני מחולל על פרוטה במטבע (שקל או חמשה שקלים) ואינו מייחד את הפרוטה שעליה מחלל מעשר שני. ובבית המעשר אין מיחדים מטבע רשום במיוחד עבור כל אחד, אלא מיחדים מטבעות כמספר המנויים באופן כללי (למשל לאלף מנויים - אלף שקל במטבעות). והריני להעיר בזה.

א. בתוספתא מעשר שני (סוף פ"ג): "האומר מעשר שני שבחפץ זה מחולל על איסר זה ולא קבע לו מקום, ר' שמעון אומר קורא שם, וחכמים אומרים עד שיאמר לצפוני או לדרומי. מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור' יהודה ור' יוסי שנכנסו אצל בעל הבית לכזיב, אמרו לא נדע היאך בעל הבית זה מתקין את פירותיו, כיון שהרגיש בהן הלך והביא לפניהן דלוסקיס מלא דינרי זהב, אמרו לו היאך אתה מתקן את פירותיך, אמר להם כך וכך אני אומר: מעשר שני שבחפץ זה מחולל על איסר זה. אמרו לו צא ואכול את פירותיך, נשתכרת במעות איבדתה נפשות".

מחלוקת רבי שמעון וחכמים הנ"ל מקורה במשנה בתרומות (פ"ג מ"ה): "האומר תרומת הכרי הזה בתוכו ומעשרותיו בתוכו ותרומת מעשר זה בתוכו, רבי שמעון אומר קרא שם, וחכמים אומרים עד שאומר בצפוני או בדרומי". ובירושלמי שם: "רבי יוסי בי רבי בון בשם רבי יוחנן, אתיא דרבי שמעון כבית שמאי, דבית שמאי אמרין קדשו מדומעין, כן רבי שמעון אומר קדשו מדומעין. עד כדון באומר בתוכו. אמר בו מה? נישמענה מן הדא, מעשר שני שבחפץ זה מחולל על המעות הללו ולא קרא לו שם, רבי שמעון אומר קורא לו שם, וחכמים אומרים לא עשה כלום עד שיאמר בצפוני או בדרומי, הדא אמרה היא תוכו היא בו. דברי חכמים - רבי זעירא בשם רבי אבדמא דחיפה בשם רבי שמעון בן לקיש "ונחשב לכם תרומתכם והרמותם" מה מחשבה במסויים אף התורם במסויים".

עולה מדברי הירושלמי והתוספתא שרבי שמעון סובר שאין צריך קביעות מקום, כדעת בית שמאי שאין צריך לסיים מקום המעשר, ורבנן סוברים שצריך סיום מקום, ולומדים זאת מ"ונחשב לכם תרומתכם והרמותם". [ועי' בר"ש וברא"ש שהבבלי בעירובין לחד שינוייא חולק על הירושלמי וסובר שגם ר"ש מודה בתרומה שצריך סיום מקום אלא שסובר שכשאומר "בתוכו" סגי].

ובפשטות התוספתא הנ"ל באה לחדש ולהוסיף על המשנה שלא רק בהרמת התרומה נחלקו רבנן ורבי שמעון אם צריך לסיים מקום, אלא גם בחילול מעשר שני על המעות נמי נחלקו, ולכן מה שאומרת התוספתא "האומר מעשר שני שבחפץ זה מחולל על איסור זה ולא קבע מקום" וכו', קביעות מקום המדוברת כאן הוא מקום הפרוטה או המנה שעליו מחלל, וכהמעשה באותו בעל בית שהביא לפני רשב"ג וכו' כלי מלא דנרי זהב וכו' המובא בתוספתא בהמשך, ואמרו לו נשכרת מעות ואבדת נפשות.

וכן מפרש הר"ש סריליאו את דברי הירושלמי הנ"ל: "נשמענה מן הדא, תוספתא היא במעש"ש וכו' כלומר שהיה לו מעשר שני מועט קשור לו בסודרו, ואמר מעש"ש שבחפץ זה מחולל על איסור שבכיס זה, ולא קבע מקום למעות שבכיס לומר בצפון או בדרום או בתוכו דהיינו באמצעיתו, וקתני דלר"ש קרא שם" וכו'. מבואר מדבריו כמ"ש, דלרבנן דפליגי אר"ש התם בתוספתא, בעינן סיום מקום גם למעות החילול. ולהירושלמי, לפירוש הרש"ס, מבואר שאף על זה נאמר "ונחשב לכם תרומתכם והרמותם".

וכן ראיתי בתוס' ישנים ביומא (נו.א. ובש"ס וילנא נדפס שם בעמוד ב') ד"ה ומיחל, שהביאו הך תוספתא וכתבו: "זו משום דהאיסור אינו מבורר ומעורבב בין מעות אחרות". ע"ש. [וכוונתם לומר דבזה אף רש"י שם מודה דלא מהני מיד, כיון שאינו מבורר, ואין ראייה משם לומר שאי אפשר לחלל מעש"ש כל עוד שלא הפרישו למאן דאית ליה ברירה. וגם החילול לא מהני מדן ברירה בהך דהתוספתא, משום שאין סופו להתברר כלל, וכמו שיתבאר להלן בס"ד].

ב. והגם שהרמב"ם הל' מעשר שני (פ"ד ה"ז) אינו מפרש את הרישא של התוספתא כהר"ש סריליאו, וממילא גם את הירושלמי אינו מפרש כמותו. כיע"ש במהר"י קורקוס וכס"מ. גם התוס' ביומא אינם מפרשים כהתור"י. ע"ש. ובר"ש ורא"ש בתרומות שם. עכ"פ את הסיפא של התוספתא שמביאה מעשה ברשב"ג וכו' שפיר מסתבר לפרש כהתוס' ישנים. והמנחת ביכורים על התוספתא אע"פ שפירש את הרישא כהרמב"ם ודעמיה, את הסיפא פירש מדעתו כהר"ש סריליאו. אבל החסדי דוד פרש בדרך אחרת. ומכל מקום אין כל הכריח וסברא ולא מצינו להדיא מי שחולק על התוס' ישנים בדין.

וא"כ לכאורה לא מועיל כלל מה שמחללים מעשר שני על פרוטה במטבע, שהרי הפרוטה אינה מבוררת, וכל שכן בבית המעשר שכל המטבע כולה אינה מבוררת כלל.

ואברא דבעירובין (לז,ב) מייתי הש"ס פלותא דרבי יוסא ורבנן (בתוספתא מעש"ש פ"ה) באומר מעש"ש שבבתי מחולל על מטבע שתעלה בידי מן הכיס [על סלע שאפרוט מדינר זהב זה, על פונדיון שאפרוט מסלע זה], ואוקמו פלוגתייהו ביש ברירה. והרמב"ם (הל' מעש"ש פ"ד הי"ז) פסק דשפיר מהני מדין ברירה. והקשה מהר"י קורקוס הא הרמב"ם פסק דבדאורייתא אין ברירה. והאריך ליישב. ומרן בכס"מ כתב שדברי הרמב"ם הם בזמן הזה שתרו"מ דרבנן, ובדרבנן יש ברירה. וכן יישב מהר"י קורקוס בתירוץ אחרון שלו. ע"ש. וכן משמע מדברי המאירי בעירובין. [והגם שבהל' תרומות (פ"א הל' כ-כא) מבואר להדיא שגם בתרומה דרבנן בא"י אין ברירה. כבר כתב מרן בשלחן ערוך (סי' של"א סע' י"א) דמייירי התם דווקא בזמן שהיה נוהג שאר תרומה בא"י מן התורה וזו בלבד היא דרבנן. ע"ש. ובדעת הרמב"ם לכא' הוא דוחק לומר שבמקו"א תפס דינא דאורי' ובמקו"א דינא דזה"ז. וצ"ע]. וא"כ לפי דברי מרן י"ל דשפיר מהני חילול בנדון דידן, משום דחיוב תרו"מ בזה"ז מדרבנן, ובדרבנן דיש ברירה.

אמנם נראה דליתא, דאין כאן ברירה כלל, דבשלמא התם שאומר מטבע שתעלה בידי מן הכיס, סוף הדבר להתברר, אבל כאן הרי אין סופו להתברר כלל, שהרי הולך ומחלל על פרוטות כנגד כל המטבע ולעולם לא יתברר לו היכן חילל. ובשלמא במפריש בביתו על פרוטה במטבע נוכל לומר שבידו לברר, שהרי אם יפרוט את המטבע לפרוטות יוכל לברר ולומר שפרוטות אלו ואלו העלה מעשר וכו', אבל על מטבע בבית המעשר שרבים מחללים על מעות לא מבוררות כלל, כיצד אפשר לברר, הרי צריך שיהיה באמת אפשר לברר, ואם אין לכל אחד מטבע מסויים איך יוכל לברר.

ויתכן שאפשר למצוא תיקון לזה, שבעל בית המעשר לא יזכה את המטבעות למנויים כלל, וישאיר אותם שלו ורכושו, ורק ירשה להם לחלל על מעותיו, ואז שהכל תלוי בו שפיר נוכל לומר דמהני מדין ברירה, כיון שבעל בית המעשר בידו לברר.

אבל לענ"ד גם זה אינו נראה, דברירה שנינו, וצריך דווקא לברר בפועל, ומנ"ל דמהני במה שבידו לברר ולא בירר. והרי מפורש וברמב"ם הנ"ל "האומר מעש"ש מחולל על פונדיון שאפרוט מדינר זה הרי זה חילל וסלע שתעלה בידו או שיפרוט תהיה מעשר". הרי להדיא שכל זמן שלא העלה ולא פרט אינו מעשר. משום שצריך לייחד את המטבע שעליו מחלל בפועל.

ואברא דבב"מ (נג,ב) אמרו: "מעש"ש שאין בו שוה פרוטה דיו שיאמר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונות". ובמהר"י קורקוס (הל' מעש"ש פ"ה ה"ה) מפרש לשון הרמב"ם כשכבר חילל על קצת המעות ועתה מוסיף ומחלל עליהם. ע"ש. משמע

דשפיר מהני חילול על חלק שאינו מבורר במטבע. יש לדחות דהתם מיירי כשבשנית מחלל פחות משה פרוטה, דאין צריך חילול אלא מדרבנן, דמדאורייתא אין חילול לפחות משו"פ, ולכן הקלו לחלל בכך, דכיון שאין אדם מחלל בדיוק בשויו, ומסתמא נשאר לו במעות הראשונות לפחות שוה פרוטה (כמבואר בראשונים שם). אבל בעלמא מנ"ל דמהני. ואולם העירני אחי הרה"ג רבי שמואל נר"ו, דהרי בתחילה חזינן שמחלל על מטבע ומשייר מקצתו, ומסתבר שאינו מבורר מה ששייר, וא"כ מוכח דשפיר מהני חילול על חלק ממטבע גדול אע"פ שאינו מבורר על אלו פרוטות מתוך המטבע חל הקדושה. [וכ"מ פשט המשנה במעש"ש פ"ד מ"ח. אלא שמשנה זו צריכה נגר ובר נגר]. אלא דעדין אינו ראייה כלל שמועיל חילול להדיא על מטבע שכולו אינו מבורר כלל כדוגמת הנעשה בבית המעשר.

ובזה מיהא שפיר יש ליישב מנהג ישראל שנוהגים לחלל על פרוטה במטבע⁵, משום שהמחלל על פרוטה במטבע אחת שפיר הוי סיום מקום, הגם שלא סיים את הפרוטה שעליה מחלל, מכל מקום כיון שמחלל על מטבע אחת - שיווי המעשר הוא שמחלל עליו, ולא צריך שיהיה פרוטה מבוררת יותר. וצ"ל שמ"ש הרמב"ם "וסלע שתעלה בידו או שיפרוט תהיה מעשר" היינו דווקא משום שמעיקרא כך אמר: "מעשר שני מחולל על סלע שאפרוט", אבל אין הכי מני אם אומר שיחול החילול על פרוטה בסלע, ודעתו אחר כך להמשיך ולחלל עד שיתמלא כל המטבע, אי"צ לפרוט בפועל. מכל מקום בבית המעשר שאין מבורר כלל המטבע שעליו מחלל כל אחד מנ"ל דמועיל.

ג. ומ"ש במשנה בגיטין (לא,א): "המניח פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות, מעות להיות מפריש עליהן מעש"ש, מפריש עליהן בחזקת שהם קיימים". לכאורה מיירי במיוחד מקום לצפוננו או לדדומו. והגם דהכא שיירה ניכרין בפירות, שהרי הם מיוחדים במקום נפרד, מכל מקום הרי מבואר להדיא בירושלמי בתרומות פ"ג הנ"ל דבעינן "ונחשב לכם תרומתכם והרמותם - מה מחשבה במסויים אף התורם במסויים". כלומר שצריך לסיים מקום התרומה דווקא. וכדמוכח גם מהתוספתא הנ"ל לפירוש הת"י והרש"ס.

ואברא דבמעדני ארץ תרומות (פ"ג ה"ח אות ד) כתב ששיירה ניכרין אין פירושו שהשיירים ניכרין בפע"צ ממש, ומספיק שנמצאים במקומות נפרדים, והביא שאמנם כ"כ מהרלב"ח (בסי' קיד), דלא בעינן שייחד מקום בצפוננו או בדדומו אלא כשמפריש

⁵ הגם שלא מצאתי כעת מקור ברור בחז"ל, והרמב"ם הל' מעש"ש פ"ב ה"ב ומרן סי' של"א סע' קל"ג כתבו לאחר שיפדה ישראלי הפרטה לים וכו', מכל מקום הונהג על פי גדולי הדורות, לחלל על מטבע אחד כערך כל הפרוטות שבו, ושרש המנהג מוזכר בכפתור ופרח סוף פרק מ' כמנהג ארץ ישראל. אלא שכותב שעושין כן במטבע של כסף. ע"ש. הכותב.

מיניה וביה, אבל כשמפריש ממקום אחר אי"צ לומר בצפון או בדרום, משום ששיירה ניכרין בלאו הכי. אבל אחר כך (בסי' קטז), חזר בו מהרלב"ח, והודה לדברי החכם השואל (שם סי' קטו), שהביא כו"כ ראיות דליתא, דלא מספיק שנמצאים במקומות ידועים וצריך גם לקבוע להם מקום מסויים. והביא מהרלב"ח שכ"כ להדיא הר"ן בפסחים (סוף דף כב מדפי הר"ף), וז"ל: "הבודק את החבית לראות אם ריח של יין הוא כדי לתקן ממנה חביות אחרות כפי מה שישתה מהם בכל יום, ולא שיטול ממנה כלום, אלא שאומר שהתרומה תהיה בתוכה, צריך שיציין מקום בפיה או בשוליה, דאי לא, אלא דאמר בסתמא לתוכה, לא אמר כלום, וכו' והכי אמרי' בהדיא במעשרות". ע"ש. והאריך שם המעדני ארץ בקושיות על הר"ן, וכתב שמדברי רש"י והתוס' רי"ד בגיטין (לא,א) שכתבו: "ואומר תרומתן באותם פירות שהקצתי וכן עושה תמיד". משמע שלא צריך לסיים מקום, דלא כהר"ן. וסיים וכתב איך שהוא נ"ל דאין הלכה כהר"ן בפסחים. ע"ש באורך רב.

[גם בשו"ת אגרות משה (חיו"ד ח"א סי' רי) הביא שאביו הקשה כן על הר"ן, אמאי צריך לסיים מקום בחבית, הרי כל סיום מקום הוא רק כדי שיהיו שיירה ניכרין וכו' והיכן כתוב זה במעשרות וכו'. והאג"מ חתר למצוא מקור וישוב. וסליק בצ"ע. ע"ש. וכבר מהרלב"ח בסי' קט"ז הנ"ל, כתב שט"ס הוא בר"ן וצ"ל תרומות. וכוונתו לפ"ג מ"ה הנ"ל. וצריך לשים נקודה בר"ן אחר תיבת מעשרות, כי ההמשך הוא ענין אחר].

ולענ"ד אם איתא דרש"י חולק, י"ל דרש"י בשיטת רבי שמעון אמרה, דס"ל שכל שאומר בתוכו סגי, אבל לרבנן צ"ל בצפון או בדרום, כדתנן להדיא בתרומות פ"ג ותוספתא הנ"ל. ואם בא מי מהראשונים להוציא מהדברים המפורשים, לא מסתבר שיעשה זאת בדרך אגב ללא משא ומתן או קושיא ותירוץ. וגם אם רש"י דרכו בכך (לכלול בדבריו ענינים רבים ללא משא ומתן), קשה מאוד אמאי כל הראשונים שתקו יחדיו, ולא אשתמיט חד מנייהו לאשמועינן דהכא הוי דינא כל בתר איפכא ממשנה מפורשת בתרומות.

גם הר"ן אינו יחיד, שהרי כבר נתבאר שגם התוס' ישנים כך סוברים, שבחילול מעשר שני צריך לסיים מקום המטבע שעליו מחלל, הגם שאינו תלוי כלל בשיירים הניכרין. וק"ו הוא לנדון הר"ן.

והרי מבואר בירושלמי הנ"ל דהא דבעי' סיום מקום הוא מגזה"ג "ונחשב לכם תרומתכם והרמותם - מה מחשבה במסויים אף התורם במסויים". וא"כ מנ"ל דהיכא ששירה ניכרין אי"צ סיום מקום, הרי בפשוטו יש לומר דדין ששירה ניכרין הוא דין אחר, לומר שאי אפשר לעשות כל הכרי כולו תרומה, ולא משום דכל ששירה ניכרין לא בעי' סיום מקום. והרי גם הר"ש והרא"ש בתרומות (פ"ג מ"ה) עמ"ש רבנן "עד

שיאמר לצפוננו או לדרומו' הביאו את הירושלמי שטעמא דרבנן משום דכתיב ונחשב וכו', ולא העירו כלל דיש בבבלי טעם אחר, משמע שדרשה הזו מוסכמת ואינה קשורה כלל לדין שיירה ניכרין. (דלא כחי' אנשי שם שם בתרומות, שלענ"ד כל דבריו שם אינם נכונים).

והרי בתוספתא הנ"ל מפורש שצריך גם במעשר שני סיום מקום, והובאה בירושלמי בתרומות על פלוגתא דר"ש ורבנן הנ"ל, והביאה התוספות ביומא שם ובקידושין (לו, ב) ובעוד כו"כ מקומות, ומבואר בדבריהם להדיא שגם במעש"ש צריך סיום מקום, וכן הובא ברמב"ם בהל' מעש"ש (פ"ד הי"ז), ומבואר בדבריו להדיא שצריך לקבוע מקום למעשר שני, אע"פ שלא מצינו בשום מקום שמעשר שני צריך שיהיו שייריו ניכרין, ורק בתרומה דרשו ראשית ששיירה ניכרין. כרבי טרפון ור"ע בתרומות (פ"ד מ"ה). וגם לענ"ד לא שייך לדון על מעש"ש אם שייריו ניכרין או לא, משום שהוא עשירית מהפירות וכל שהפרישו או קבע לו מקום אז הוא דחל מעשר, ואם יש יותר לא שייך שיתפס. ולא שייך כלל לשיירה ניכרין, שנאמר רק בתרומה משום שמן התורה אין לה שיעור. אבל במעשר שקבעו בכרי ללא שייחד לו מקום לא מצינו מ"ד דחסר בו משום שאין שייריו ניכרין, אלא לר"ש הוי הכל מדומע וימכרו לכהן, כדעו' בראשונים מפרשי המשנה ובעירובין (לז, ב). ודוק בדברי רש"י שם דמוכח דדוקא מתרומה פריך לרבא. ע"ש. וכיון שכן בענ"ד איני יודע כלל איך מפרש המעמד"א את התוספתא והתוס' ולשון הרמב"ם הנ"ל, שכתבו בפירוש שאם לא יחד מקום למעש"ש לצפוננו או לדרומו, אלא אמר בסתם מעש"ש שבפירות אלו מחולל וכו' לא עשה כלום. ומבואר בפירוש בדבריהם שצריך לקבוע מקום לצפוננו או לדרומו, וכדברי הר"ן. וצ"ע.

וע"כ לענ"ד כשם שמבואר מהר"ן שמ"ש המשנה "המניח פירות להיות מפריש עליהם" וכו', שהמפריש עליהם צריך לסיים את מקום הפירות בחבית, כמ"ש הר"ן וכאמור. כך גם מ"ש בהמשך המשנה "מעות להיות מפריש עליהם מעשר שני" וכו', כשמפריש צריך לסיים מקום המטבע שעליו מחלל.

ושו"ר להחזו"א (דמאי טו, ג) שכתב: המניח פירות להיות מפריש עליהן כהא דגיטין לא, א צריך לרשום כדאמר חלה פ"ג ה"ה, ר"ל שיתחיל לעשות בצפוננו ויוסיף לעשות עד סוף הדרום, שאם יעשה סתם, חייל בתערובת, וכיון שעשה רובן תרומה או מעשר בטל הטבל ברוב מה"ת, וכשמפרישו אח"כ הו"ל מן הפטור על החייב וכו'. ע"ש.

הנה מחד גיסא מפרש שצריך לסיים מקום, אבל משמע שאינו אלא משום שאחר שנתפסו רוב הפירות מתבטל המעט וכו', משמע שס"ל שמדין סיום מקום שפיר מהני

אע"פ שלא קבע ממש בצפוננו או בדרומו. וזה דלא כהר"ן והתנ"י ופשט התוספתא והירושלמי הנ"ל. וגם דלא כהמעדני ארץ שכתב שא"צ סיום מקום כלל. [ומ"ש שהטבל בטל מהתורה, עי' ע"ז (עגב) ובתוס' שם ובחלה (פ"ג ה"ה), בראשונים ובירושלמי, דטבל לא בטל אפי' באלף, גם משום שהוא דבר שיש לו מתירין וגם משום שכהתירו כך איסורו. ותרוויהו צריכי. ע"ש. ומשמע שמהתורה שפיר בטל. וכ"ה בריטב"א בע"ז שם].

ואיך שיהיה הרי מכיון שבדאי פשט המשנה בגיטין משמע שיכול להפריש על כל הפירות ולא רק על רובן, א"כ על כרחך צ"ל שמדובר במשנה כשמיחד מקום, כמ"ש החזו"א, ומביא שכ"ה בירושלמי בחלה. וא"כ הוא הדין נמי בסיפא במיחד מעות לחילול נמי מסתמא הוי דכוותא, כשמיחד מקום, מאיזה טעם שיהיה. ומה גם שלענ"ד הקלושה נראה שדברי הראשונים הם העיקר, ודבריהם מבוארים בתוספתא וירושלמי, כמ"ש.

ד. ואחרי כותבי ראיתי בספר חידושים וביאורים (מעש"ש סי' ג' ס"ק ט"ז) שכתב: "אפשר להניח כמה מטבעות לחילול מעש"ש ולומר בסתם שהמעש"ש יהיה מחולל על פרוטה אחת מהמטבעות, ואין כאן משום ברירה, שאין הדבר עומד להתברר, וזה ממש כאומר יקדשו ארבעים מתוך שמונים [עירובין נ,א. מנחות עח,ב], וכמ"ש התוס' (בעירובין נ,ב ומנחות עח). ומ"ש בתוס' ישנים ביומא וכו', אולי הוא דין מיוחד בחילול, אבל לא נתפרש כל מקור לזה, ואולי ס"ל דאף זה בכלל ברירה, אבל לא מסקו התוס' [בעירובין ומנחות] הכי, דהא גם לר' יוחנן שסובר אין ברירה אפי"ה ס"ל דקדשי מ' מתוך פ" וכו'. ע"ש.

הנה כותב לדחות דברי התנ"י מגמ' מפורשת בעירובין ובמנחות, וכדהסבירו התוס' שם ד"ה ליקדשו. ותוכן הגמ' בקיצור: השוחט תודה על שמונים חלות, חזקיה אומר קדשו ארבעים מתוך שמונים, ור' יוחנן אומר לא קדשו ארבעים מתוך שמונים. א"ר זירא הכל מודים באומר יקדשו ארבעים מתוך שמונים שקדשו ארבעים מתוך שמונים, וכו' כי פליגי בסתמא, כששחט על שמונים בסתם, דלחזקיה לאחריות מכיון, כלומר שאם יאבדו או יטמאו מקצת החלות יהיו אלו במקומם. ור' יוחנן סבר לקרבן גדול מכיון, וכיון שאי אפשר, לא קדשו ככלל. זו דעת ר' זירא. ועוד נחלקו אמוראים בביאור מחלוקתם בזה. ע"ש. והרמב"ם הל' פסו"ה (פ"ב הט"ו) פסק: "תודה שנשחטה על שמונים חלות לא קדשו ארבעים וכו' ואם אמר יקדשו ארבעים מתוך שמונים מושך ארבעים מן השמונים ומרים מהם וכו' והארבעים השנית יפדו ויצאו לחולין". מבואר שפסק כרבי יוחנן וכרבי זירא. ואם סובר הרב חידושים וביאורים דלפ"ז הוא הדין באומר מעשר שני יחול על מטבע ממטבעות, דחל החילול ואין צריך לסיימו, ומיניה מקשה על התנ"י, לענ"ד הקלושה לק"מ, דמבואר להדיא בלשון

הרמב"ם שקדושת חלות התודה אינה חלה עד אשר ירים מהם את הארבעים, ועליהם תחול הקדושה, וחולק על התוס' שם שסוברים שלר' יוחנן קדשי בכל מקום שהם גם ללא שיבררם. וכבר המל"מ שם הביא דברי התוס', וכתב שהרמב"ם חולק. וכן העיר גם הלח"מ הל' תמידין ומוספין (פ"ה הי"ב). ע"ש. וא"כ אין מזה קושיא על התו"י אם סוברים כהרמב"ם. ועי' גם בריטב"א בעירובין שם שכתב שלמ"ד אין ברירה צריך לתת לכהן ב' חלות מכל מין [כלומר את כולם. וע"ש מה שהקשה בזה]. וזה דלא כהתוס', שסוברים דכל שאין עומד להתברר יש ברירה גם למ"ד אין ברירה.

אלא דלפי"ז קשה על הרמב"ם, כיון שפסק אין ברירה, ואיך פסק דסגי בארבעים. וכבר הקשו זאת רבים. וכן הקשו ממש כיו"ב על מה שכתב בהל' תמידין ומוספין (פ"ה הי"ב). ע"ש. (ועי' בספר המפתח). וחתרו אל היש"ב. ובשו"ת זרע אברהם למהר"א יצחקי יו"ד (סי' כ"ז דף קי"ג סוע"ב) כתב, דהיכא מעיקרא היה דעתו שיחול ההקדש אחר שיפריש ארבעים החלות בפע"צ, ושפיר יש ברירה, שהרי מעיקרא כך הייתה דעתו להקדישם בדעה שיפריש את הארבעים הצריכים לו. וכ"כ בקיצור במרכבת המשנה בהל' תמידין שם, דהכא לא שייך ברירה משום שאומר בפירוש שלא יקדשו אלא איזה מהם שירצה, כמ"ש הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין (פ"ד ה"ה) המפריש ב' חטאות מתכפר לאחריות באיזה מהן שירצה. [ומ"ש מהר"א יצחקי דשייך זה מדין ברירה, אינו מדויק, כמבואר ברשב"א (ח"ב סי' פ"ב), דהכא לא בעי ברירה כלל].

ולפי"ז גם דברי הרמב"ם בהל' מעשר שני (פ"ד הט"ו) הנ"ל, "האומר מעש"ש מחולל על סלע שאפרוט" וכו', הוי נמי דכוותה, ובהכי מיירי. שהרי בהדיא אמר שהמעשר יהיה מחולל על פרוטה שתעלה מן הכיס, וכונתו שכאשר ירים הפרוטה אז יחול הפדיון, ולא שייך לדין ברירה כלל. ובאמת קרוב לזה כבר יישב כבר מהר"י קורקוס שם בתירוץ הראשון. ע"ש. והנה נתברר שיש סייעתא לדרך זו מעוד כמה מקומות ברמב"ם. ודוק.

באופן שייתכן שהרמב"ם באמת סובר כהתוס' ישנים הנ"ל, דהיכא שאינו מברר כלל אלא אומר שהמעשר שני יחול על מטבע אחד ממטבעותי ואינו מתכוון כלל להרים ולברר את אותו מטבע לעולם, אין החילול מועיל כמו שלא חל ההקדש.

אלא שכאמור באם הוא מטבע אחד והולך ומחיל המעשר על פרוטה אחר פרוטה מתוכו, אפשר לומר שנחשב שפיר כמסיים מקום, כיון שייחד את כל המטבע לחילול ובכל פעם מחיל קדושת מעשר על עוד שיווי ממנו, והוי כמסויים. אבל בבית המעשר שאין מטבע ידוע כלל, גם אם כל המטבעות שייכים לבעל בית המעשר ונותן רשות לאחרים לחלל, לא מהני, כיון שאין מטבע מסויים כלל.

ה. עוד ראיתי בספר דרך אמונה הל' מעש"ש (פ"ד הי"ז) בביאור ההלכה, שכתב שדברי התו"י אין להם מקור, ולכאורה מסברא נראה להפך, דמה צריך לקבוע באיזה מטבע, הרי אם אחד מקנה לחבירו חלק בתוך מעותיו בודאי קנה, אפי' לא בירר באיזה מטבע נעשה שותף וכו'. ע"ש. ובקיצור אומר, דבמחכ"ת פתח במקנה וסיים בשותף, ולא דמו כלל, דבמקנה לחבירו הרי דעת הרמב"ם (הל' זכיה פ"ג ה"ה) דאין הכי נמי בעי' דווקא חפץ מבורר. ע"ש. ושותפות הוא ענין אחר, ואינו דומה כלל לנדון דידן. ובלאו הכי אין לדמות נידון דידן לקנינים, דגם החולקים על הרמב"ם שם (עי' ראב"ד בהשגות וטוח"מ סי' רמ"א) הוא משום דמראהו גרוע, ומעיקרא י"ל דשוה קאמר. והכא לכ"ע י"ל בעינן שיתחלל על מנה מבורר, כאמור. עוד הקשה ממ"ש הרמב"ם בהל' מעילה (פ"ז ה"ו), דהאומר פרוטה מכיס זה הקדש לא מעל עד שיוציא את כל הכיס, ומבואר דמכל מקום חל ההקדש בתערובת. ולענ"ד לא קשה מידי, דהתם נמי י"ל דבאמת כל זמן שלא העלה פרוטה מן הכיס לא קדשה בכיס כלל, לכ"ע גם למאן דאית ליה ברירה, דבעודה בכיס אכתי לא נתבררה כלל, מכל מקום כשהוציא כל הכיס שפיר מעל, כיון שאמר פרוטה מכיס זה, והוציא כל הכיס לחולין הרי עכ"פ הפסיד את ההקדש, דהיה לו להוציא פרוטה להקדש ולא הוציא, ושפיר חשיב מעילה. ודוק. והתוס' שם ד"ה פרוטה, שהקשו דתבטל ברובא, ותירצו דנפל אחד לתוך אחד דאינו בטל, אי נמי מטבע חשוב ולא ביטל, הרי מפורש בדבריהם שמקשים דווקא על מטבע שנפלה לכיס, הגם שפתחו באומר פרוטה בכיס זה הקדש, מ"מ קושייתם אינה אלא ממטבע שנפלה, משום דבאמת באומר מטבע בכיס זה הקדש עדיין לא קדשה כלל כל זמן שלא הוציאה, ולא שייך ביטול. וגם מרן בכ"מ שם שהקשה ותירץ כדברי התוס', י"ל שכוונתו להקשות דווקא ממטבע שנפלה. ודוק.⁶

[רק תירוץ ראשון של הכס"מ דהוי דשיל"מ, אדרבא דחו התוס' שם, דדשיל"מ דרבנן. ע"ש. וכבר העירו בזה על מרן כמובא בשיל"מ ביר"ד סי' ק' אות ו'].

וכל זה למטוניה דחידושים וביאורים והדרך אמונה דרמו מהקדש למעשר, אבל הרי להירושלמי הנ"ל סיום מקום המעשר [ולפירוש הרש"ס והתו"י גם מטבע החילול]

⁶ ודרך אגב אעיר בזה דלכאורה למנהגנו (עפ"י הכפתור ופרח הנ"ל) שמחללים על פרוטה במטבע, קשה, הרי כיון שאין הפרוטה מבוררת כלל, ורוב המטבע הוא חולין, א"כ אמאי לא בטלה הפרוטה ברוב חולין, הרי בכל התורה כולה המיעוט שאינו ניכר בטל ברוב. וא"כ איך מותר לחלל לכתח"י על פרוטה במטבע, הרי גורם למעש"ש ביטול בידים. ואין לומר דהוי דשיל"מ כיון שיכול לחללו על פרוטה מבוררת, דהכא כיון שאם יחללו ממילא לאיבוד אזיל. ובכללל מסתבר שכיון שצריך מיהא לחללו ואין לו מתיר ללא זה לא חשיב דשיל"מ. ובכ"מ נג, א ורמב"ם מעש"ש סוף"ו משמע יש ללמוד במכל שכן דבזה"ז מעש"ש לא חשיב דשיל"מ. והדברים ארוכים. וגם הרי דשיל"מ דאינו בטל הוא רק דרבנן, וא"כ מדאוריתא כן מבטל המעש"ש. וגם לכאורה לא שייך הכא לומר מטבע חשיב ולא בטיל, דמסתבר דדוקא במטבע שלם אמרי' הכי ולא בפרוטה מתוכו. וגם זה דמטבע אינו בטל מדרבנן הוא, וגם אינו דבר מוסכם לומר דמטבע חשיב ולא בטיל, והתוס' והכס"מ לא כתבו כן בהחלט אלא אחד תירוצא, ויש בזה אריכות באחרונים אי הוי דאורי' או דרבנן. וצ"ע בזה. **הכותב.**

הוא גזירת הכתוב מ"ונחשב לכם תרומתכם והרימותם - מה מחשבה במסויים אף התורם במסויים", א"כ גם אם בהקדש לא צריך סיום מקום, בתרו"מ צריך. גם מאי דסברו שהתו"י יחיד הוא, ליתא, דלדעת הר"ן כן הוא ביאור המשנה בגיטין דהמניח מעות להיות מחלל עליהם צריך לסיים מקום המעות דומיא דרישא, כמ"ש. וגם להחזו"א כך צריך לפרש בכלויה מתני' דגיטין, כנ"ל.

ולכן נלענ"ד שעדיף וראוי לסיים את המטבעות בקרן המעשר במספרים 1.2.3 וכו' ולייחד לכל מנוי מספר אישי, ולרשום בבית המעשר ליד שם של כל מנוי גם את מספרו האישי, כדי שגם בבית המעשר יידעו למי שייך כל מטבע. וכן להודיע לכל מנוי איזה מספר יש לו, ושתמיד יכוון דעתו או שיגלה דעתו מעיקרא שתמיד מכוון לחלל על מטבע שמספרו כך וכך. [וזה עדיף וקל הרבה יותר מלרשום ממש את שמו של כל מנוי על מטבע מכמה טעמים].

ודברתי בזה עם ידידי הרה"ג רש"ז ריוח שליט"א על סדרי בית המעשר שע"י המכון למצוות התלויות בארץ שבראשותו, ואמר לי שדרכו לייחד מטבע גדול [חמשה שקלים] לעשרים איש [באופן שיש לכל אחד כעשרים חילולים ליום]. ועל כל מטבע רשום מספר סידורי 1.2.3 וכו'. וינתן גם לכל מנוי קוד אישי שיותאם למספר המטבע. למשל המנויים שמספרם הסידורי מאחד עד עשרים, יחללו על מטבע שמספרה 1. והמנויים שמספרם הסידורי הוא מ 21 עד 40, יחללו על מטבע שמספרה 2. וכן על זה הדרך. וכל אחד יוכל לברר בבית המעשר את מספרו. ובקרוב א"ה גם ישלח לכו"א מספר המנוי. ובאופן זה נראה דשפיר הוי חילול על פרוטה מבוררת, כדוגמת מנהגינו על פי הכפתור ופרח הנ"ל. וכאמור.

אלא שאיני יודע איך מתיישב מנהגינו לפי מ"ש החזו"א הנ"ל. דלדבריו כל שנתפס רוב המטבע בקדושת מעש"ש מיד בטל המעט חולין שבו ברוב, ואי אפשר להמשיך ולחלל עליו. [ומ"ש בהערה הנ"ל הוא להפך, דהכא במעש"ש לא אמרי' טבל לא בטל. וכתבתיה קודם ראיתי דברי החזו"א, ונשארה במקומה כי טרם נתיישרה לי]. ולפי"ז עדיף באמת למהר לחלל לפני שיתפס רוב המטבע. [ולהדיא דלא כהכפתור ופרח הנ"ל שכתב "כשטענה כולה"]. ובבית המעשר שמאפשרים לכו"א 20 חילולים ליום, מסתבר שלעולם לא מגיעים לרוב. ועדיין צ"ע בזה.